

Стефан Д. Милошевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
stefan.milosevic@fil.bg.ac.rs

UDC: 821.163.41'255.2=161.1
821.163.41-31 Станковић Б.
DOI: <https://doi.org/10.18485/prevod.2024.43.92.2>
Примљен: 2.11.2024.
Прихваћен: 30.12.2024.
Оригинални научни рад

О ПРЕВОЂЕЊУ КУЛТУРНО МАРКИРАНЕ ЛЕКСИКЕ СА СРПСКОГ НА РУСКИ ЈЕЗИК (НА ПРИМЕРУ ПРЕВОДА РОМАНА *НЕЧИСТА КРВ* БОРИСАВА СТАНКОВИЋА)

І део: теоријске основе и анализа лексема из области природе и културног наслеђа*

У првом делу рада даје се кратак осврт на постојеће термине и методолошке приступе проучавању културно маркиране лексике у оквиру контрастивне лексикологије и теорије превођења, као и анализа такве лексике из области природе и културног наслеђа у роману *Нечиста крв* и његовом преводу на руски језик. Испитивање се заснива на моделу дескриптивне анализе који подразумева контекстуализацију и карактеризацију превода, одређивање културног амбијента на који се односе културно маркирани елементи у тексту и идентификовање преводилачких поступака за њихово преношење. На теоријском плану циљ рада је да се провери модел дескриптивне анализе на материјалу двају словенских језика, а на практичном да се сачини типологија коришћених преводилачких поступака за преношење културно маркиране лексике и укаже да ли се преводац руководио стратегијом одомаћивања или пострањивања текста.

Кључне речи: културно маркирана лексика, природа, културно наслеђе, превод, дескриптивна анализа, *Нечиста крв*, преводилачке технике и поступци, српски језик, руски језик

In the first part of the paper, a brief overview of the existing terms and methodological approaches to the study of culturally marked vocabulary within the framework of contrastive lexicology and translation theory is given

* Рад представља проширену верзију реферата изложеног 12. јануара 2024. на 62. скупу слависта Србије *Изучавање и наштава словенских језика, књижевности и култура и изазови времена*.

as well as the analysis of such vocabulary from the field of nature and cultural heritage in the novel *Impure Blood* and its translation into the Russian language. The study is based on the model of descriptive analysis, which includes contextualization and characterization of the translation, determination of the cultural background to which the culturally marked elements in the text refer to, and the identification of translation techniques for their transmission. At a theoretical level, the paper aims to verify the model of descriptive analysis using the materials from two Slavic languages, and at a practical level, to draw up a typology of the used translation techniques for transmitting culturally marked vocabulary and to show whether the translator was guided by the domestication or foreignization strategy when translating the text.

Keywords: culturally marked vocabulary, nature, cultural heritage, translation, descriptive analysis, *Impure Blood*, translation techniques and methodology, Serbian language, Russian language

1. Увод: основни термилолошко-методолошки приступи проучавању културно маркиране лексике

На прелазу из 20. у 21. век у лингвистици се може пратити својеврсна промена предмета и циља истраживања у смеру ка културолошком, или шире гледано, антропоцентричком становишту (Драгићевић 2010а: 7; Ђипка 2000: 7–9). Тако се језичке јединице више не посматрају само у контексту њиховог значења, функције или места које заузимају у језичком систему, већ и као извори података о човеку и култури. Зависно од претежног усмерења ка култури или човеку, временом су се као засебне лингвистичке дисциплине издвојиле антрополошка лингвистика, етнолингвистика, когнитивна лингвистика и лингвокултурологија. Ипак, питања односа језика и културе разматрала су се и пре појаве ових дисциплина. На практичком плану одговоре на њих међу првима су морали да потраже проучаваоци превода.

У области руског језика још 1980. године објављена је књига *Непереводимое в переводе* која је у целости посвећена издвајању непереводиве лексике и начинима њеног преношења на друге језике. Као посебну групу такве лексике аутори књиге издвајају *реалије* под којима подразумевају речи „које именују предмете карактеристичне за живот (начин живота, културу, социјални и историјски развој) једног народа и стране другом; како су носиоци националног и/или историјског колорита, оне по правилу немају прецизна подударана (еквиваленте) у другим језицима, те не подлежу преводу ‘на општој основи’ и захтевају посебан приступ” (Влахов, Флорин 1980: 47).¹ Осим дефиниције, у књизи се предлажу и критеријуми

1 На овом и свим даљим местима преводи цитата из литературе на страним језицима су ауторски.

за издвајање и разграната класификација реалија који су у славистици имали утицај на бројна истраживања те лексичке групе на материјалу других језика.² Исти термин користи и Искра Ликоманова, при чему под њим подразумева „кључне лексеме с чињеницом које једнозначно маркирају време и место радње” (Ликоманова 2006: 184). Овако широко одређење реалија омогућава јој да у своју анализу превода романа *Мајсџор и Мариариџа* на бугарски, пољски и српски језик, поред лексике која именује различите предмете из свакодневног живота, укључи и топониме и антропониме.

С развојем науке о језику у правцу културолошких истраживања и термин *реалија* добија шире значење, те се њиме може означити и „појам из ванјезичке стварности (предмет), и његов културни еквивалент (концепт), и средство номинације тог концепта у језику (лексема или синтагма)” (Фененко 2001: 17). На основу те поделе ауторка издваја три подврсте реалија: R-реалије (од француског *réalité*) које подразумевају успостављање еквиваленције на нивоу материјалних представа културних концепата, C-реалије (од француског *concept culturel*), чија је главна функција отклањање културно-семантичких недостатака помоћу номинативних средстава језика превода, услед чега се концептосфера језика превода богати. На последњем месту издвајају се L-реалије (од француског *l'exèpte*) које на лексичком плану преносе историјско-културне појмове (Фененко 2001: 17–23). Поред комплексности самог појма, овакво издвајање подврста реалија указује и на језичке нивое и области науке о језику у оквиру којих се може вршити њихова анализа.

Поред термина реалија у истраживањима посвећеним овој групи лексике среће се и термин *безеквивалентна лексика* под којим се подразумевају „историзми, лексика која одражава специфичности националног колорита, друштвено-политичког система и сл.” (Маројевић 1989: 35). Поједини аутори указују да тај термин садржи својеврстан парадокс „јер се сматра да је суштина самог чина превођења – налажење одговарајућег преводног еквивалента у преводном језику, док термин *безеквивалентна лексика* говори да тог еквивалента нема” (Бечева 2015: 236).

Влахов и Флорин (1980: 43) покушавају да разграниче реалије и безеквивалентну лексику указујући да су реалије само један њен део у који не улазе термини, узвици, ономатопеје, егзотизми, абривијатуре, обраћања, нарушавање књижевне норме и речи с конотацијом. Све наведене групе лексема могуће је посматрати у оквиру безеквивалентне лексике. Нама се чини да је ово само условна разлика, а да је много јаснија граница која је постављена на овај начин: „реч може бити реалија у односу

2 Наведену класификацију примењује М. Ивановић (2022: 93–102) на реалије српског језика. Занимљива анализа превода руске лексеме *свободка* у контексту превода реалија и деминутива на материјалу романа *Лавр* на српски језик може се наћи у засебном делу рада (Керкез, Сабо 2019: 133–136).

на све или већину језика, а безеквивалентна првенствено у оквиру одређеног језичког пара, тј. списак реалија одређеног језика биће мање или више устаљен и неће зависити од језика превода, док ће се речник безеквивалентне лексике разликовати у посматраним језичким паровима” (Влахов, Флорин 1980: 43). Ово разграничење упућује на теоријско-методолошку раван анализе: док је *реалија* претежно теоријски конструкт, у конкретној анализи превода у одређеном језичком пару може се за исту врсту лексике користити и термин *безеквивалентна лексика*. Да разграничење између реалије и безеквивалентне лексике може бити условно и да та граница није оштра, показује у цитираном раду и Н. Бечева на примеру лексема *кум* и *кума* у блискосродним српском и бугарском језику (2015: 236–237).

Реалију као термин подређен нееквивалентној лексици³ срећемо у лингвокултуролошком приступу лексици (Кончаревић 2018: 37–38). У оквиру те концепције нееквивалентна лексика посматра се градирано и обухвата прво оне реалије које постоје у руском, а не постоје у српском језику, а затим оне које постоје у једном од језика, али за њих не постоји одговарајућа лексема. Зато се ауторка одлучила да ову врсту лексике дефинише према принципу негативне селекције и да у њен круг не сврста лексеме чији су устаљени преводни еквивалент синтагма или полисемичне речи, од којих је само једно значење културно обојено, затим међујезичке хомониме и парониме и речи које означавају општепознате реалије.

У тесној вези с термином *безеквивалентна лексика* налази се и термин *лакуна*. Ако се посматрају односи лексема у више језика, онда се лакунама сматрају празна места, тј. празнине у лексичком систему језика Б, док се лексеме из језика А, које образују ту лакуну сврставају у низ безеквивалентне лексике (Драгићевић 2018: 216). Како се овакав тип односа среће у процесу поређења лексичких система двају или више језика, ауторка овакав тип лексичких односа назива *инџралиниџвалним лакунама*. На истом месту износи се запажање да је јасно зашто оне немају директне преводне еквиваленте када означавају појаве и предмете карактеристичне за духовну и материјалну културу одређеног народа, а да је много занимљивије зашто се оне јављају при именовању појава које постоје у свим културама, као што су називи за тетку по оцу (*hala*) и мајци (*teyze*) у турском, или немачка лексема *Geschwester* која означава и брата и сестру. Питање да ли називе сродничких односа треба доводити у везу са културним специфичностима и даље је отворено у испитивању овакве врсте лексике (Драгићевић 2018: 216–217).⁴ Попут

3 У нашем раду не правимо терминолошку разлику између безеквивалентне и нееквивалентне лексике. Други термин употребљавамо само приликом позивања на аутора који се њиме користи ради вернијег навођења литературе.

4 Поред интерлингвалних ауторка наводи и *инџралиниџвалне лакуне* које се могу издвојити посматрањем само у оквиру лексичког система једног језика (нпр.

проучавалаца реалија, ауторка увиђа позитиван утицај безеквивалентне лексике једног језика на појмовни систем и прецизирање мишљења говорника другог језика, по чему се безеквивалентна лексика приближава већ поменутом појму С-реалије.

Термин *лакуна* у односу на лексему, а не место у лексичком систему, користи В. Џонић (2016: 545–560) класификујући их у неколико група (предмети из свакодневног живота, одевни предмети, национални обичаји, национална кухиња, друштвено-историјски догађаји и њихови носиоци, називи кола, мерних јединица, војних и цивилних чиновна, тканина, затим флора и фауна и појмови из књижевности и уметности). Њихово издвајање врши се на основу лексикографских извора, те бисмо рекли да оваква њихова подела упућује на блискост изворном појму реалије.

Аутори који ову појаву испитују на материјалу романских језика означавају је понекад термином *културема* (уп. Мирковић Бирташић 2023: 385–396; Мирковић Бирташић 2024: 85–97). Једно од могућих одређења тог термина је да се под њим подразумева „вербални или паравербални елемент који поседује специфичну културну тежину у одређеној култури. Пошто путем превођења ступи у контакт с другом културом, може изазвати проблем културолошког карактера између оригиналног и циљног текста” (Molina 2006: 79). Иако се овој дефиницији може приговорити високи степен циркуларности у одређивању појма (елемент који поседује специфичну културну тежину и може изазвати проблем културолошког карактера при превођењу), значајно је да му се у даљем тумачењу приписује динамички карактер полазећи од функционалистичке школе теорије превођења. Иста ауторка истиче да културеме не постоје ван контекста и да је њихова актуелизација условљена контекстом у коме се јављају. Стога, осим језичког пара, у њиховој анализи се као значајни фактори издвајају ситуациони контекст, текстуална функција и преводилачко решење (Molina 2006: 78). Поред ослањања на функционалистичку теорију, ауторка објашњава избор термина тиме да су именице на *-ема* уобичајене у лингвистици, те да је једноставније дати феномен означити једном речју него синтаagmaма попут *речи с културним елементима* (Molina 2006: 77). Нама се пак чини да дато терминолошко одређење није сасвим одговарајуће управо из разлога што термини на *-ема* (*фонема, морфема, лексема* и сл.) указују на јединице одређеног језичког нивоа, док културема то није. Она може бити део засебног лексичког слоја, али како поједини проучаваоци превода истичу, култура се у тексту може испољити и ван лексичко-семантичког нивоа, нпр. у историји језика, дијалекту или на ситуативном плану када је одређена

придеви *слей* и *лув* у српском немају антониме да означе особину човека који добро види и чује). Подстицајна за даље истраживање овог феномена може бити подела интралингвалних лакуна по групама и начини на који се лексичке празнине попуњавају (Драгићевић 2018: 218–221).

ситуација прихватљива у одређеној епохи или култури, а у другој није (Грибановская 2012: 22). У руској лингвистици постоји термин *линво-култура* и у његовој дефиницији јасно се истиче да се ради о комплексној јединици између језичких нивоа која представља дијалектичко јединство језичког и ванјезичког (одн. појмовног и предметног) садржаја (Воробьев 2008: 45).

У појединим радовима среће се и термин *културно маркирана лексика* (нпр. Драгићевић 2018: 168–170) под којим се подразумевају лексеме општег лексичког фонда, али употребљене у специфичном културно-историјском контексту што може открити део погледа на свет носилаца тог језика забележеног у речнику. У каснијој разради концепције лексиколошке лингвокултурологије исте ауторке овом термину припада лексика на периферији концепта, тј. општа лексика која не има одређени језички концепт, али је у извесној мери културно обележена (Драгићевић 2024: 65, 72). У теорији преводњења као близак њему срећемо термин *културноспецифични елементи*. Преглед дефиниција овог појма даје се у (Будимир 2021: 19–24).

Занимљиво је да неки истраживачи не осећају потребу да дату појаву терминолошки издвоје. Тако Б. Хлебев (2009: 114) користи опис за преводњење „речи и израза који означавају елементе културе који су домаћи за примаоца оригинала, а страни примаоцу превода”. У другим истраживањима ова појава посматра се на нивоу језичких личности, при чему је примарна преводиочева, а секундарна читаочева као рецепијента превода, који „представља центар кроз чију се визуру преламају структурно-семантички елементи превода, док деловање на њега као језичку личност чини онај замишљени еталон који треба сачувати при преласку с кода на код” (Радић-Дугоњић 1999: 238). Овакав, по својој природи когнитивни приступ проучавању превода, не заобилази ни питање транспонованња безеквивалентне лексике својствене српској језичкој личности, али то питање смешта у домен преводилачке технике, а на теорије преводњења, док у први план овако постављене анализе долазе речи дескриптори одређених концепата (Радић-Дугоњић 1999: 239–240).

Сваки од размотрених термина издвојен је посматрањем двају или више лексичких система и уочавањем непостојања одређеног елемента на месту где је он заступљен у другом језику. Може се рећи да се садржај термина *реалија*, *безеквивалентна лексика*, *култура* и *лакуна* заснива на издвајању нултог односа еквиваленције у контрастивној анализи (Ђорђевић 1987: 72), без обзира да ли се ради о проучавањима из области лексикологије или теорије преводњења. Међутим, културна маркираност може бити обележје и појединих лексема које имају свој еквивалент у другом језику, али контекст њихове употребе не дозвољава да се тај еквивалент употреби. Када се анализа овакве врсте лексике заснива на преводу појединих књижевних дела, као одговарајући чини нам се термин

лексику с доминантним културном комјонентом (Маројевић 1989: 35) или културно маркирана лексика. Употреба тог термина као надређеног свим поменутих у овом одељку омогућила би да се у испитивани корпус не укључе само оне лексеме које показују нулту еквиваленцију у језику превода (реалије и лакуне), већ и шири круг лексема које остварују преводну еквиваленцију показујући изванредан степен културне маркираности (нпр. позајмљенице, речи-номинатори одређених концепата или речи с конотацијом). На тај начин кроз анализирани корпус конкретног књижевног дела може се утврдити инвентар таквих лексема и степен њихове културне маркираности. Њихово посматрање у контексту превода може послужити за израду типологије преводилачких техника и поступака за њихово превођење на други језик.

2. Модел дескриптивне анализе културно маркиране лексике у преводу

После дефинисања појма културе уз ослонац на функционалистичку школу теорије превођења, Лусија Молина предлаже и свој модел за њихову анализу. Како је главни циљ да се опише динамички аспект функционисања културно маркиране лексике у књижевном делу и његовом преводу, модел је добио име дескриптивне анализе.

Према овом моделу превод и функционисање културно маркиране лексике у њему анализирају се кроз три корака. Приликом избора предмета истраживања потребно је одредити контекст и карактер анализираних превода јер тај корак „омогућава да се одреде и анализирају различити фактори који учествују у тексту превода (географска и временска локализација, преносилац поруке, пошиљалац и прималац, утицај ранијих превода, функција текста и сл.) у односу на текст оригинала” (Molina 2006: 70). У првом кораку анализе користи се и термин *норма* под којим се подразумева „инструмент анализе за идентификацију коришћених образаца или критеријума приликом рада на преводу” (Molina 2006: 73). У својој анализи превода романа *Сћо јогина самоће* на арапски језик овај термин ауторка користи да одреди заправо преводилачки приступ превођеном делу као што су егзотизација текста, тенденција минималног могућег коришћења фуснота с преводилачким напоменама или пак објашњавања културно маркираних појава у самом тексту.

Други инструмент анализе подразумева класификацију културно маркиране лексике. Захваљујући њему може се отприлике измерити који културни обрасци у највећој мери стварају културни конфликт у посматраном пару језика и култура (Molina 2006: 70). Приликом екскерпирања овакве врсте лексике мора се водити рачуна о њиховом динамичком аспекту, те се у обзир морају узети ситуациони контекст, конкре-

тан језички пар, функција текста и на крају предложена преводилачка решења (Molina 2006: 79).

Приликом класификације лексике ауторка истиче да се руководила критеријумом да група буде што мање како би анализа била компактна и како би се сачувала постојећа терминологија у теорији превођења (Molina 2006: 80). На тај начин ауторка издваја четири групе лексема – природни свет, културно наслеђе, социјалну и језичку културу. Таква класификација лексике упућује нас да је у њеном издвајању ипак важну улогу играо и лексички однос хипонимије, тј. однос суперординираних и субординираних лексема у оквиру лексичког система (Драгићевић 2010б: 290).

Последњи корак у анализи превода ове групе лексике представља идентификација и класификација преводилачких решења за културно маркиране елементе у тексту (Molina 2006: 70). Њихово увођење у анализу врши се већ у току класификације лексике према културним амбијентима, а затим се на крају анализе према критеријуму заступљености одређених преводилачких поступака и техника пореде поменуте лексичке групе и, уколико постоје, различити преводи истог текста. Сагледавање њиховог узајамног односа на плану превода може указати којом се стратегијом преводилац руководио и колико је у својој намери успео, а на плану теорије превођења указати на типологију поступака који се користе за превођење културно маркиране лексике у конкретном посматраном језичком пару. У књизи се даје и преглед могућих поступака и техника када је реч о превођењу ове лексичке групе (Molina 2006: 87–104).

3. Предмет рада

Предмет анализе у нашем раду представља културно маркирана лексика у роману *Нечисћа крв* Борисава Станковића и начини њеног превођења на руски језик. Како би обухват анализиране лексике био шири, одлучили смо се за термин *културно маркирана лексика* као надређени термин за појмове *реалија*, *лакуна*, *безеквивалентна лексика*, али и за оне лексеме које имају преводни еквивалент, али ипак показују одређени степен културне обојености као што су позајмљенице, узвици, речи-номинатори концепта или лексеме с конотацијом.

Као извор грађе послужио нам је оригинални текст романа *Нечисћа крв* у издању Завода за уџбенике и наставна средства из 2011. и превод на руски језик Михаила Петровића Волконског под насловом *Дурная кровь* из 1961. године.⁵ Током прикупљања грађе водили смо рачуна

5 О биографији Михаила Петровића Волконског (1891–1961) зна се доста из емигрантског периода у Краљевини Југославији где је радио као оперски певач у

да у обзир узмемо све лексеме које би припадале овој групи како би се сачинила њихова типологија. Списак лексема није био унапред одређен, већ се њихов избор вршио током читања оригиналног текста и његовог поређења са руским преводом. Некада би ишчитавање руског превода показало да у први мах из оригинала нисмо издвојили одређене лексеме које су представљале потешкоћу за М. П. Волконског и захтевале његову интервенцију у тексту превода (нпр. лексеме *чесма* и *цезва*), а дешавало се и обрнуто – да се током читања руског превода испостави да српске лексеме, које смо претходно били издвојили као културно маркиране током првог читања оригинала, ипак имају еквивалент у руском језику (нпр. за покрајинизам *исѣрише* у значењу ‘последње рођено дете у породици’ (РСАНУ 8: 389) у руском се нашао преводни еквивалент у књижевном језику – *последыш*).

У овом делу рада анализом ће бити обухваћене лексеме из прве две групе у класификацији Лусије Молине. Прва група обухвата лексеме које се односе на природни свет, те у њу спадају оне лексеме које означавају флору, фауну, атмосферске појаве, типове рељефа и топониме (Molina 2006: 80–81). Другој групи дат је широк назив – културно наслеђе (шп. *patrimonio cultural*). У њу ауторка убраја широк круг лексике која се односи за физичке и идеолошке особине културе као што су стварни или митолошки ликови, историјске чињенице, религиозна свест, празници, народна веровања, уметничка дела и правци, музика, музички инструменти, плесови, игре и сл. У ову групу такође спадају лексеме које се односе на урбанизам и начин становања, називи за посуђе и уопште специфичне предмете, технике за обраду земље, војне стратегије и начине транспорта (Molina 2006: 81). У изворној класификацији лексеме које означавају делове јела и одевне предмете спадају у домен социјалне културе, што се нама чини непрецизним, јер по свом примарном денотату указују на предмете материјалне културе, те ћемо их и ми тако посматрати.

За опис коришћених преводилачких техника и поступака користили смо класификацију коју је предложио Б. Хлебџ (2009: 114–115). На крају, треба напоменути да предмет анализе није критика коришћених преводилачких техника и добијених преводилачких решења, већ њихово сагледавање у циљу добијања јасније представе о томе којом се стратегијом руководио преводилац при преводиоњу овог дела. Онда када смо у

Београду, Новом Саду и Љубљани (в. картицу Музеја позоришне уметности (web 1) и преводилац у југословенским дипломатским представништвима у Женеви и Паризу (Селенић 2012: 141–142). Надамо се да ће овај рад подстаћи на истраживање делатности Волконског на пољу преводиоња српске књижевности на руски језик, чему се посветио после повратка у Совјетски Савез 1947. године. Захваљујемо се проф. др Ирени Антанасијевић на помоћи у налажењу извора о преводиочевој биографији.

анализи наилазили на погрешан превод, то бисмо само узгред поменули како би будући преводиоци овог дела нашли одговарајући еквивалент.

4. Досадашња истраживања превода романа *Нечисћа крв* у словенском контексту

Преводи романа *Нечисћа крв* на друге словенске језике већ су привлачили пажњу истраживача. Тако М. Алексић (2003: 360–362) анализира први превод овог романа на бугарски језик из 1939. године с више аспеката. На плану културно маркиране лексике посебну пажњу привлаче оне које маркираност показују само у неком од својих значења, као што је *īazga*, или оне за које је у преводу коришћен неадекватан функционални еквивалент, као у случају с лексемом *амам*. У раду се наводи да се за већину лексема из ове групе тражи или функционални еквивалент или се пак користи транскрипција (*слава* или *йара*) (Алексић 2003: 360). Како предмет анализе није само ова врста лексике, у раду се не износе закључци о преводачкој стратегији.

Превод М. П. Волконског у оквиру сабраних дела Борисава Станковића на руском језику издатих 1973. године анализира С. Богдановић (2010: 273–295). Његова анализа усмерена је пре свега на оствареност преводне семантизације на граматичком нивоу (превођење личних и неличних глаголских облика, одређених врста зависних реченица) и граматичко-лексичком (проблеми превођења личних имена на -о: *Марко*, *Ванко*, *Тоне* и топонима *Рајшаје*, *Доње Врање* и *Скојље*). Међу проблемима семантизације аутор издваја и проблеме превођења културно маркиране лексике уз истицање да „у мањем броју примера преводац као да је свесно ‘побегао’ од неких лексема у језику-оригиналу, било изостављањем, било заменом сасвим другом лексемом” (Богдановић 2010: 290–293). Као лексеме с неуједначеним преводом издваја следеће: *џејсија*, *софра*, *йојача* и *хан*. Аутор хвали решење да се значење одређених турцизама објасни у фусноти (*зарф*, *ефенди*, *сјахија* и сл.), наводи примере лексема за чије се преношење користила транслитерација (нпр. *антиерија*, *колија*, *чалма* итд.), оне које нису прецизно пренете (нпр. *џајлије* као *слоенные пироги*, *фуџа* само као *јубка* и *чакшире* као *штаны*), као и оне које су изостављене (нпр. *ајар*, *море*, *чивчија*). Наш корпус показао је да су неке лексеме (попут *чивчије*) изостављане само онда када је контекст то дозвољавао. Нека преводачка решења која Богдановић (2010: 292) критикује (нпр. превођења празника *јрочка* као *проца* ум. функционалног еквивалента *масленица*) могу се можда објаснити тежњом преводиоца да кроз архаични назив очува страни, али близак словенски колорит тог празника. Анализа превода поменутих лексема на бугарски и руски језик послужила је као основа за ексерпцију и анализу културно маркиране лексике у нашем раду.

5. Анализа превода културно маркиране лексике у роману *Нечисти крв* на руски језик

5.1. Контекстуализација и карактеризација оригинала и превода

Роман *Нечисти крв* објављен је 1910. године, међутим, историја његовог настанка може се пратити читаву деценију раније, када је Борисав Станковић почео да објављује ово дело као приповетку, прво у нишком часопису *Градина* 1900, а затим и у београдском *Делу* 1907. године. Сагледавајући однос романа и претходно објављених варијанти долази се до закључка да писац вероватно није био свестан да пишући почетак приповетке заправо пише крај будућег романа (Ценић 1988: 14, 99).

Историчари књижевности смештају овај роман у период позног реализма, за шта аргумент проналазе у чињеници да се социјално одређена тематика приказује на психолошки начин кроз призму бурног емоционалног живота јунака, што даје основа да се правац романа одреди као субјективни, поетски реализам. Роман у себи обједињује тему пропадања једне и успон друге класе и тему личности с усмереношћу на приказивање унутрашњег и психолошког света главне јунакиње (Деретић 2017: 207–208, 210).

Поред тематске усмерености романа на социјални и психолошки план, овај роман у српској књижевности издваја и смештање његове радње у једну конкретну географску средину у одређеном историјском периоду, што овом делу даје специфичну културну обојеност. Иако се варош у којој се одвија радња нигде не именује (Петковић 2009: 20),⁶ читањем романа може се схватити да се њено место везује за јужну Србију, Пчињски округ, у време непосредно после ослобађања овог краја од Турака.

Главни значај романа не огледа се само у хронотопу његовог сижеа, већ и у томе да „ниједан српски писац пре Станковића није у радњу својих романа и новела укључио тако високо организовану културу која, баш зато што је по типу стара (традиционална) и сложена, разастире између ликова густу мрежу најразноликијих забрана” (Петковић 2009: 10). У том смислу, култура се у овом делу поима шире – не само као конкретна временска и географска одредница, већ као систем вредности који одређује поступке и међусобне односе јунака. Тај тип културе „не припада само старој традиционалној балканској култури, већ високо утањаченој варошкој култури”, те се прозно умеће Станковића оцењује из

6 У тексту романа помиње се само Доње Врање где Софка с породицом одлази на излет.

угла повезивања психологије књижевних јунака с великим бројем културних конвенција и грађењу драме главне јунакиње на њеном померању у култури (Петковић 2009: 173, 20).

У анализи културног аспекта овог романа његови тумачи слажу се да је он постао парадигматичан за културу у којој је настао (Јовановић 2011: 175, Ценић 1988: 46). Та парадигматичност имала је за последицу и својеврстан пут рецепције овог, али и других дела Борисава Станковића у српској култури. У антрополошком погледу та рецепција утицала је на стварање слике Враћа кроз призму дела овог писца, али и Враћанаца о самим себи (Златановић 2009: 54–56).

Иако је у српску књижевност увео Врање и врањски говор, роман *Нечисћа крв* писан је књижевним језиком (Марковић 2011: 219). Оно што ствара утисак дијалекта је тежња писца да „лексиком и синтаксом сачува изворни призвук простора и времена” (Ценић 1988: 111). Детаљнија анализа лексичког и граматичког аспекта језика романа показује да утиску да је роман писан дијалектом доприносе дијалекатске вокативне форме и богата термилошка лексика (Марковић 2011: 220–223). Овим особинама могу се придружити и употреба узвика *бре* и *мори* при обраћању мушкарцима, односно женама, као и лексема *драјичка*, која се у раду тумачи као речца (Марковић 2011: 223–225).

Особеностима употребе турцизама као битном лексичком обележју овог романа посвећен је рад С. Ђинђића у ком се, поред иштицања функционалне употребе ове лексичке групе како би се на најбољи начин показао локални колорит и амбијент у коме делују јунаци његових дела, показује и особеност у погледу њене употребе у односу на остале српске књижевнике. Та особеност састоји се у блискости фонетског лика и морфолошког облика изворном моделу турске речи, без адаптације, што сведочи о томе да су у врањском говору турцизми прихватани кроз директни језички контакт говорника, а не посредством школованих људи (Ђинђић 1974: 113–120). Ужем аспекту употребе турских суфикса *-чија/-џија*, *-лија*, *-лук*, *-ана* и *-џик* као стилских изражајних средстава у језику овог романа посвећена је студија М. Раковић (Раковић 2020: 157–177).

На основу свих наведених особина поетике романа може се рећи да је преводилац пред собом имао изузетно сложен задатак како на плану преношења карактеристичних језичко-стилских особености које не одражавају у потпуности српски књижевни језик епохе реализма, тако и на плану преношења културних особености овог романа које играју важну улогу у његовом разумевању и тумачењу. Та околност чини анализу превода овог романа на руски језик изузетно погодном за проверу модела дескриптивне анализе културно маркиране лексике и њеног функционисања у преводном тексту. У вези са свиме наведеним, анализа може показати или оповргнути следеће претпоставке у вези са посматраним преводом романа:

- Уколико је преводилац настојао да пренесе све наведене особености поетике романа, посебно оне које се тичу његовог културног аспекта, морао је користити читав низ преводилачких поступака усмерених на пострањивање текста као што су транскрипција, транслитерација, превод дефиниција, пресликавање назива, калкирање или описни превод у фусноти или самом тексту;
- Претпостављамо да ће највећи број културно маркираних лексема из овог романа припадати групи културно наслеђе, сфери материјалне културе;
- Како је комуникација јунака условљена културним нормама (Петковић 2009: 174), претпостављамо да се култура у роману неће одразити само на лексичком нивоу, већ и на прагматичком;
- Колико нам је познато, ранијих превода овог романа на руски језик није било, што искључује могућност да су претходни преводи могли да утичу на одређена преводилачка решења.

5.2. Идентификација и класификација културних амбијената

У овом одељку анализе представљена је класификација културно маркираних лексема из тематских група природни свет и културно наслеђе и поступци које је преводилац користио приликом њиховог преношења на руски језик. Како нам обим рада не дозвољава да размотримо све лексеме, у анализи смо се усредсредили на оне најфреквентније, као и на оне које нису биле предмет разматрања у претходним истраживањима. Избор анализиране лексике вршен је с циљем не само да нам помогне да стекнемо представу о инвентару такве лексике у посматраном роману, и уопште, у посматраном језичком пару српског и руског језика, већ и да се сагледа њено динамичко функционисање у преводном тексту на основу чега се може издвојити типологија коришћених преводилачких техника и поступака. Приликом навођења примера који илуструју одређени преводилачки поступак даваће се само они најрепрезентативнији, а не сви ексцерпирани.

5.2.1. Природни свет

У оквиру ове тематске групе у целом роману издвојили смо само две лексеме – *алџи* и *шамдуг*.

5.2.1.1. Алџи

У РСАНУ (I: 192) *алџи* се дефинише као „коњ, обично племените пасмине” уз навођење да је реч турског порекла, док у речнику турцизама

налазимо ближе објашњење – „коњ црвенкасте, риђасте длаке” (Škaljić 2015: 85). У преводу романа на руски језик преводачка решења варирају. Поступак описног превода (*рыжий конь*) користи се приликом првог и последњег помињања у роману, и још једном у самом роману.

Коњ алат , дуга репа чак до копита, дуга врата и лепе четвртасте главе, са паметним очима, одморан, осећајући на себи свога газду, како на њему слободно и стегнуто седи, ситно, весело је градио и промицао. (стр. 85)	Рыжий конь с длинным до копыт хвостом, длинной шеей и красивой четырехугольной головой, с умными глазами, отдохнувший, чувствуя, как ладно и крепко сидит на его спине хозяин, бежал рысцой, весело перебирая ногами. (стр. 83)
Радосно се он на алату , у новом седлу, испрује и хоће све испред себе да гледа... (стр. 142)	Свекор ехал последним на рыжем коне , в новом седле, выпятив грудь и сияя от радости. (стр. 139)
Једино алат остао у штали. (стр. 180)	Конюшню освободили, оставили там одного рыжего коня ... (стр. 177)

У већини случајева преводилац прибегава поступку неутралисања на основи генерализације превдећи ову лексему само помоћу речи *коњ*, док скраћени описни еквивалент (*рыжий*) преводилац користи када жели да прикаже однос газда-Марка, Томче или слуге према коњу.

Марко, као увек, сивавши са алата , уђе право у оно његово дозидано сопче. (стр. 86)	Марко, сойдя с коня , направился, как всегда, прямо в свою недавно пристроенную боковушку... (стр. 85)
Алат појури гризћи узду и измахујући њом, а пазећи да своје задање ноге... (стр. 105)	Конь побежал, грызя удила, взмахивая головой и стараясь не слишком выбрасывать задние ноги... (стр. 104)
Али Марко само положи руку на алатово чело, на гриву, између ушију, и чисто стидљиво, као умиривајући га, промуца: Ђути, алате! (стр. 105)	Но Марко положил руку на голову коня и, поглаживая его гриву между ушами, почти смущенно стал успокаивать его и борматать: Молчи, рыжий! (стр. 103–104)

Срећан ти пут! – отпоздрави га Софка и оста светлећи, док се он, одударајући од алата , и нијајући се на њему сигурно, јако, не изгуби на капији. (стр. 191)	Счастливым путь! – ответила Софка, продолжая светить ему, пока он, уверенно покачиваясь на рыжем , не исчез в воротах. (стр. 189)
---	--

Лексема *алдй* може илустровати пример динамичке употребе културно маркиране лексеме у преводу, где се начин њеног преношења успешно прилагођен контексту текста.

5.2.1.2. Шамдуд

Ова лексема среће се у тексту романа само два пута. У Шкаљићевом речнику турцизама (2015: 580) објашњава се као врста дуда пореклом из Шама у Сирији, а на турском дословно и значи „шамски дуд”. Приликом преношења ове лексеме на руски преводилац је применио поступак описног превода, при чему користи оба постојећа синонима за реч *дуг* у руском језику:

А око куће се, опет, башта једнако проширивала, пунила најлепшим и најбољим дрвећем: шамдудима , трешњама и вишњама, и разноврсним калемљеним скупоценим ружама /.../ (стр. 26)	А сад постоянно расширялся и пополнялся прекрасными деревьями лучших пород: сирийской шелковицей , черешней, вишней, дорогими, редкими породами роз /.../, низкорослой яблоней, дававшей лишь по несколько яблок в год. (стр. 23)
Он је, једнако чистећи се, загледао око куће и упознавајући кроз мрак поједине предмете, шамдуд до капије, степенице... (стр. 77)	Продолжая отряхиваться, он окидывал взглядом двор и, узнавая в темноте отдельные предметы – сирийский тутовник у ворот, лестницу... (стр. 75)

5.2.2. Културно наслеђе

У групу културног наслеђа сврстали смо лексеме које означавају појаве из материјалне културе као што су: а) делови куће и намештаја, б) називи јела и напитака, в) називи различитих врста одеће, обуће и тканина, г) називи за народне игре и инструменте и д) лексеме које означавају страно културно наслеђе. У области духовне културе у ову врсту подвели смо ђ) лексеме из области религије и е) лексеме које упућују на одређене историјске чињенице.

5.2.2.а. Делови куће и намештаја

5.2.2.а.1. Баџа

У РСАНУ (I: 351) *баџа* се дефинише као отвор или рупа на крову или зиду куће која служи за дим, светлост или пролаз. У преводу на руски језик *баџа* се преноси искључиво помоћу поступка описног превода *дымовое отверстие*.

Не зна се како се попео на кров, како је цео дан преседео скривен у баџи , трпећи да га дави и гуши дим са огњишта. (стр. 110)	Неизвестно, как он взобрался на крышу, как просидел целый день в дымовом отверстии , задыхаясь от дыма из очага. (стр. 109)
Модрина зоре поче пробијати одозго, кроз баџе , и ломити се са светлошћу огња. (стр. 192)	Синева зари стала пробиваться сквозь дымовое отверстие , вступая в схватку с пламенем очага. (стр. 189)

5.2.2.а.2. Долап

Реч *долап* пример је лексеме која је културно маркирана само у једном значењу. Према РСАНУ (IV: 495–496) она у примарном значењу означава „разне направе које се окрећу (нпр. за подизање већих количина воде)”, док у секундарном, које је обележено као застарело и покрајинско, означава орман или полицу уклопљене или узидане у зид за смештај ствари, посуђа или уопште удубљење у зиду. У тексту романа реч се користи у секундарном значењу за које се испоставља да је културно маркирано јер се на руски преноси помоћу описног превода или неутралисања на основи генерализације у оним контекстима када се преводиоцу чинило да за разумевање није важна врста ормана.

Није могла да оде у кујну, још мање да уђе у спаваћу – ону приземну собу, велику, мрачну, са долапима и купатилом. (стр. 63)	Она не решилась войти в кухню, а тем более в спальню, большую мрачную комнату на первом этаже со шкафами в стенах и домашней баней. (стр. 61)
Магда је за то време износила из оних долапа где су биле савијене спаваће хаљине, покривене белим чаршавом, душеке и јоргане. (стр. 66)	Магда тем временем вытаскивала из стенных шкафов свернутые постели, подушки, тюфяки и стеганные одеяла. (стр. 64)

Сви сандуци и долапи отворише се и све се из њих, особито чаршави, пешкири ... (стр. 80)	Все сундуки и шкафы открыты, и содержание их – простыни, полотенца... (стр. 78)
---	--

5.2.2.а.3. Миндерлук

Реч *миндерлук* такође спада у турцизме и покрајинску лексику. У РСАНУ (XII: 377) објашњава се као „диван прекривен миндером, канабе, софа“, при чему је миндер „тањи душек, простирка и сл. који се стављају по дивану“. Међу турцизмима са суфиксом *-лук* у овом роману *миндерлук* је једина лексема која означава предмет, док све остале означавају место (*Арнауџлук, чивлук*), збир особа (*комшилук*) или имају апстрактно значење (*салџанлук, хаџилук*) (Раковић 2020: 163–165). Приликом превода на руски преводилац се служио поступком замене аналогним домаћим називом:

А највише би, међући је на миндерлук , клечећи испред ње, узео њене ручице да обавија око свог врата /.../, (стр. 36)	А чаще всего сажал ее на тахту , опускался на колени и, взяв ее ручки, обвивал их вокруг своей шеи /.../ (стр. 33)
Али видевши како се она са миндерлука , међ јастуцима, онако раскомоћена, и не диже, не прилази, још мање му одговара, нити се смеје, – он застаде испред ње као уплашен. (стр. 53)	Но, заметив, что Софка, полуодетая, продолжает лежать на тахте , не подходит к нему, не отвечает, не улыбается, он остановился перед ней в испуге. (стр. 51)
И чим се за њима затворише и закључаше амамска врата, /.../ весело почеше да се пењу по миндерлуку и да се свлаче. (стр. 118)	Как только двери бань затворили, /.../ стали рассказиваться на тахты и раздеваться. (стр. 117)

Искоришћени преводни еквивалент у сва три случаја појављивања ове лексеме у тексту и у руском је оријенталног порекла, али се чини да је само донекле одговарајући јер означава „широки диван без наслона“ (СРЈ IV: 342).

5.2.2.а.4. Синија

Према Шкаљићевом речнику (2015: 566) реч *синија* арапског је порекла, а у српски је ушла посредством турског и означава малу ниску трпезу сличну софри. Преводилац се одлучио да ову реч пренесе описним преводом или заменом функционалним еквивалентом (*поднос*):

Магда, држећи широку синију и нагнута над њом, а ногама једнако гурајући испред себе на што је наилазила да се не би спотакла, стави је испред Софке. (стр. 65)	Магда взяла широкий, низкий стол и, нагнувшись над ним, понесла его к Софке, отталкивая все, что попадалось на пути. (стр. 62–63)
Доле, у кујни, где се она журила и по великој синији ређала чанке с јелом да горе код њих изнесе и постави, већ је слушала како се тамо гост једнако, изненађен и запрепашћен, нећка, извињава. (стр. 83)	Торопливо расставляя на кухне на большом подносе блюда с едой для отца и гостя, Софка слышала сверху, как гость, пораженный и напуганный приемом.... (стр. 82)
Уза степенице узнесе и унесе код њих велику сребрну синију са јелима /.../ (стр. 84)	Приготовив все, Софка поднялась наверх и внесла в комнату большой серебряный поднос с разными кушаньями. (стр. 82)
Магда у синији , готово клечећи испред ње, служила би је јелом, да би Софка због тога морала ма штагод да једе, јер иначе није ништа од јела узимала. (стр. 114)	Магда, низко склонившись над стоявшим около нее низеньким столиком , пыталась заставить ее поестъ – в течение дня Софка ничего не брала в рот. (стр. 112)

Еквиваленти нису уједначени – у првом и последњем примеру реч се преноси као *низак сђо*, а у преостала два примера као *ђослужавник*. Синија је могла да се користи као послужавник, али њена основна намена је да се користи као сто. Могуће је да се преводилац одлучивао за различита решења зависно од намене синије у контексту како би се лакше разликовала од софре.

5.2.2.a.5. Софра

Реч *софра* истог је порекла као и реч *синија*, а и значење им је блиско. Према РМС (V: 920) *софра* је „низак округао сто за којим се јело седећи на душецима“, а може да означава сто, трпезу уопште и људе које седе за њим. Преводилац се одлучио да ову лексему пренесе користећи мешовит поступак: у свим примерима употребе ове лексеме реч се на руски преноси транскрипцијом, а приликом прве употребе она се објашњава у преводилачкој напомени у фусноти у којој се наводи порекло речи и описује њено значење. У случајевима када се ова реч понавља више пута у реченици или када означава сто, трпезу уопште, преводилац користи поступак неутралисања:

Поносио се што им је род, што може и он са њима за софром да једе и пије. (стр. 31)	Он гордился тем, что стал их родственником и что может есть и пить за одной с ними софрой *. (стр. 28) * низкий круглый обеденный стол (турецк.)
И када се на софри читав куп, рпа од злата начини, ефенди Мита чисто кликну. (стр. 103)	Когда на софре образовалась целая грудa золота, эфенди Мита закричал голосом вернувшегося к жизни человека. (стр. 102)
И сасвим уверен да их заиста она воли, од неизмерне радости, Марко се окрену њима тамо, за трпезом, свима, а највише најстаријем у челу софре , старом и готово слепом деда-Митру. (стр. 154)	И, окончательно убедившись, что Софка в самом деле их любит, Марко, обезумев от радости, повернулся к гостям, и в первую очередь к самому старому, почти слепому деду Митре, сидевшему во главе стола . (стр. 151)
Софка их је тамо за софром дочекивала, љубила у руку и дворила са великом чашом, коју су они морали, пре но што у чело софре заседну, сву наискап да испију. (стр. 158)	Софка встречала их у софры , целовала им руку и потчевала из большой чаши, которую они, прежде чем сесть во главе стола , должны были выпить до дна. (стр. 155)

На основу критеријума оправданости фуснота (Nikolić 2019: 46–50) рекли бисмо да је коришћење ове фусноте оправдано јер објашњење у њој није дугачко, непотребно, непрецизно, не понавља се, као објашњење није могло да се нађе у тексту, а да не наруши ток приповедања. Додали бисмо да је преводилац изабрао поступак транскрипције за преношење лексеме *софра* како би је разграничио од значења речи *синија*, а примена транскрипције условила је и потребу за фуснотом. Обичај одавања почаст госту да седи на челу постоји и у руској култури, што је могло да помогне преводиоцу да препозна уопштено значење ове лексеме и пренесе га помоћу поступка неутрализације.

5.2.2.a.6. Ћилим

Реч ћилим преводи се применом поступка неутрализације на основу генерализације избором њој надређене лексеме *ковѣр*. Сматрамо ипак да

би лексема *килим* била бољи еквивалент јер је и у руском истог оријенталног порекла као и у српском и има истоветан денотат.

До ње је лежала постеља, забачен јорган, изгужван чаршав од душека, и још од прашине непочишћене утиснуте очеве стопале по ћилиму . (стр. 78)	Рядом с ней валялось отброшенное одеяло, смятая простыня, на ковре виднелись следы пропыленных ног отца. (стр. 77)
Навукао отуда са села све оно богатство, истина сирово, али велико: грдне дењкове ћилимова и поњава, брашна, вуне, вина... (стр. 111)	Переташил и все свое богатство, правда мужицкое, но довольно значительное: огромные тюки с коврами , ряднами, мукой, шестью, бочки вина... (стр. 109)

5.2.2.6. Називи јела и напитака

5.2.2.6.1. Гибаница

Гибаница се, као „врста пите справљене од кора од теста између којих се ставља какав надев, обично са сиром и другим млечним производима и јајима” (РСАНУ III: 253), преноси на руски поступком дефиниције помоћу описног превода:

Из кујне већ се уносе ти „дарови”, те њихне печене пите , печења, гибанице , од којих је силна маст цурила. (стр. 158)	Из кухни начали вносить подношения – разных сортов слоенные пироги , из которых обильно текло масло, и другие печения... (стр. 155)
--	--

Објашњење би било потпуније да је додата информација о саставу надева (нпр. *слоенный пирог с сыром*). У *Српскохрватско-руском речнику* (Толстой 1970: 63) ова реч се семантизује транскрипцијом, а у загради се даје објашњење (*слоенный пирог с творогом, сыром*).

5.2.2.6.2. Ракија

Реч *ракија*, која означава врсту „јаког алкохолног пића које се добива дестилацијом превреле комине од воћа, грозђа, разних врста жита, кромпира, пиринча и сл.” (РМС V: 920), доследно се у тексту превода преноси транскрипцијом, при чему се при првом помињању у фусноти објашњава преко функционалног еквивалента:

И после, као зато што се тако близак род узели, говорило се да је она увек била повезане главе, која ју је тада једнако болела, и од које је она једнако лечила, а највише љутом, препеченом **ракијом**. (стр. 33)

Говорили, что родство повлияло на здоровье бабушки; она всегда ходила с повязанной головой и постоянно лечилась, больше всего крепкой-прекрепкой **ракией***. (стр. 30)

* **фруктовая водка (сербо-хорватск.)**

И оде натраг, али сетно, замишљено, јер по том Софкином одбијању јела значило је да хоће да пије не вина него **ракију**. И по томе је Магда видела колико мора да је Софки тешко кад, ето, хоће да пије **ракију**, коју дотле није тражила. (стр. 136)

И Магда ушла опечаленная и задумчивая. По тому, как Софка отказывалась от еды, она поняла, что ей надо принести не вина, а **ракии**. Как же ей, видно, тяжело, если она хочет **ракии**, которую никогда до этого и в рот не брала. (стр. 133)

Сматрамо да је превођење ове лексеме кроз транскрипцију и њено објашњење у фусноти оправдано, али да би при будућим преводима требало означити порекло речи као турско, како се то наводи у РМС (V: 920) и у Шкаљићевом речнику (2015: 530).

5.2.2.6.3. Салеп

Ова реч среће се у роману као део изведенице *салебџија*. Како би је превео, М. П. Волконски користи поступак описног превода помоћу израза *продавец салеп* (*џрогавац салеја*), при чему се одлучује да у фусноти објасни ту реч:

Горе, по чаршији, у полумраку већ су се светлуцали погдегде потпаљени мангали и чуо **салебџија**, док је овде, као увек на крају вароши, све још било тамно. (стр. 86)

На базарной площади в полумраке уже кое-где мерцали зажженные мангалы и раздавались выкрики продавцов **салеп***, тогда как здесь, на окраине, все еще было темно. (стр. 84)

* **Горячий напиток на меду (турецк.)**

Овакво преводилачко решење било би сасвим оправдано, међутим објашњење у фусноти није прецизно. У Шкаљићевом речнику турцизама (2015: 545) налазимо да је салеп топло заслађено пиће које се прави од корена истоимене биљке, што значи да напитака није од меда, већ он служи да се напитака заслади.

5.2.2.6.4. Татлија

Татлија је врста слатке пите (Škaljić 2015: 603), а на руски се преноси поступком дефиниције помоћу описа:

Од преосталих **татлија**, колача и локума, што се није могло да поједе, долапи, рафови и прозори доње собе претрпани. (стр. 115)

Стенные шкафы, полки и подоконники нижней комнаты завалены остатками **слоеных пирогов**, пирожных и локума. (стр. 113)

Опис би био потпунији да је додат и придев *сладкий*. Како се исти опис примењује и при објашњавању гибанице, ове две врсте пита се у преводу не разликују.

5.2.2.в. Називи одеће, обуће и тканина

5.2.2.в.1. Антерија

Антерија се, као „врста старинске мушке или женске хаљине” (РСАНУ I: 128), доследно у тексту превода преноси на руски поступком транскрипције, коју, међутим, не прати објашњење у фусноти:

И она, тада, први пут, не изашла за њим, да га испрати, осветли му пут, него скамењена, гола, само у **антерији**, више постеље остала, те је Софка онакву и затекла. (стр. 79)

И тогда она, тоже впервые, не вышла за ним, чтобы проводить его до ворот и посветить ему, а, словно окаменев, осталась сидеть в одной **антерии** на постели, где ее и застала Софка. (стр. 78)

А од целог одела по коме би се могло да суди да је у вароши, само што је носила **антерију**, и то скупочену, свилену, али опет је испод ње вирио крај њене дугачке, дебеле сељачке кошуље. (стр. 112)

Из городской одежды она носила только **антерию**, дорогую, шелковую, но из-под нее выглядывал подол длинной грубой крестьянской рубашки. (стр. 110)

Све су биле у дугачким свиленим **антеријама** а повезане чајкама са разним накитима; /.../ (стр. 126)

На всех были длинные шелковые **антерии**, на шелковых платках приколоты украшения; (стр. 124)

У тексту романа антерија се искључиво користи у значењу врсте женске хаљине. Да је преводилац имао детаљнији опис те хаљине који налазимо у речнику турцизама (2015: 95), вероватно би могао да га објасни у фусноти.

5.2.2.в.2. Басма

Реч *басма* није културно маркирана. Овај турцизам има синоним *циц* (РСАНУ I: 319), који има руски еквивалент *ситец*. Међутим, преводилац није препознао ово значење и одлучио је да ову реч на руски доследно пренесе поступком транскрипције чиме је упао у замку међујезичке хомонимије јер у руском такође постоји турцизам *басма* који пак означава тамну биљну фарбу за косу (БАС I: 408).

Софка тада увек у новим хаљинама, свиленим, од најновије и најскупље басме која би се у вароши почела да носи. (стр. 41)	Софка выходила в такие дни во всем новом. Платья ее были из самой новой басмы , только что входившей в моду. (стр. 39)
Софка је знала како је сад Магда са тим шегртима навлаш прошла кроз комшилук, да би сви видели ту басму за Софку и завидели јој. (стр. 59)	Софка знала, что Магда нарочно прошла с мальчишками у всех на виду, чтобы соседи могли видеть басму и позавидовать Софке. (стр. 57)

У литератури се обично истиче да међујезички хомоними доводе до погрешне семантизације у преводу уколико се налазе у истој семантичкој сфери (Маројевић 1985: 22). По питању значења ове речи нису у истој семантичкој сфери, али јесу сличног порекла.

5.2.2.в.3. Гуњ

Гуњ се, као „део мушке народне ношње, обично сукнени огртач са рукавима који се носи уместо горњег капута” (РСАНУ III: 757), преводи на руски скоро увек помоћу транскрипције, и то без објашњења:

За њим је силазио други, крупан, у гуњу , и готово сасвим у мраку. (стр. 82)	За ним вылез другой человек, крупный, в крестьянском гуне – из-за темноты... (стр. 80)
И кад узјаха, поче се утопљавати, заогрћући се добро гуњом , увијајући ноге, колена и пробајући фаље на пиштољима, да није барут уквашен. (стр. 191)	Сев на коня, хозяин запахнул хорошенько гунь , покрыл ноги и колени, проверил, не отсырел ли порох в пистолетах. (стр. 188)

/.../ црнио се Марко мртав,
испружен, уочен и покривен
широком **гуњом**, онда Арса не
даде да га ико други с кола скида.
(стр. 172)

/.../ чернело вытянувшееся,
неподвижное, покрытое широким
одеялом тело Марко, Арса никому
не позволил подступиться к ней и
сам снял хозяина. (стр. 169)

Преводни еквивалент *одеяло* у последњем примеру вероватно је изабран под утицајем трпног придева *ѝокривен*, чиме је извршена врста неутрализације. У овом контексту она не утиче битније на разумевање реченице, али можда се она није морала примењивати у овом примеру да је уз транскрипцију дато и објашњење речи *ѝуњ*.

5.2.2.в.4. Јелек

Турцизам *јелек* има два значења: у првом значењу означава „прслук од чоје, сукна, сомота или свиле, украшен везом, гајтанима, металним пуцима и др.” у мушкој и женској народној ношњи. Само у женској народној ношњи може означавати белу вунену или сукнену хаљину без рукава, сличну антерији. У другом значењу односи се на „део женског доњег рубља, прслуче, корсет” (РСАНУ VIII: 719–720). Примери из нашег корпуса указују да се у роману *Нечисѝа крв* јелек користи да означи и мушки и женски прслук, што се на руски преноси неутралном лексемом *безрукавка*.

Али најгоре јој је досађивао онај
тесан а сувише отворен **јелек**. Јер,
када би клекла око огњишта да
налива кафу у шоље, увек би јој се
из **јелека** прса отимала, /.../. (стр.
74)

Больше всего забот ей доставляла
чересчур открытая и тесная
безрукавка. Нагибаясь у очага,
чтобы налить кофе в чашки,
она должна была все время
оттягивать /.../. (стр. 72)

И Софка виде како он, као опијен
од узбуђења, поред тога што је
толико владао собом, грчевитим
прстима поче баратати по
недрима, по још дужим џеповима
од **јелека**. (стр. 102–103)

Софка видела, что, хотя Марко
и прекрасно владел собой, он
взволнованно и судорожно стал
рыться за пазухой и глубоких
карманах **безрукавки**. (стр. 101)

Целог би дана преседела у Софкиној соби, и то у куту, повучена, скупљена, гледајући како Софка распрема, извучи из ковчега своје хаљине, разне јелеке , раскошне кошуље, свилене мараме. (стр. 169)	Целыми днями свекровь готова была сидеть в Софкиной комнате, забившись в угол, и смотреть, как Софка разбирает вещи, вынимает из сундука платья, безрукавки , нарядные рубашки, шелковые платки. (стр. 166)
--	--

Вероватно је на решење да се у преводу ова лексема неутрализује утицала чињеница да лексема *безрукавка* може означавати део и мушке и женске одеће, што одговара њеном примарном значењу.

5.2.2.в.5. Колија

Лексема *колија* означена је у РСАНУ (IX: 796) као покрајинска, а односи се на доламу од танког сукна опшивену гајтаном као део народне ношње. Преводилац се одлучио да је пренесе користећи само поступак транскрипције:

Нова чохана колија , мада је топло заогртавала и грејала је, ипак ју је стезала у плећима и око кукова. (стр. 117)	Суконная колия плотно облежала ее и грела, в плечах и у бедер она была, правда, узковата. (стр. 115)
Морао да јој допусти да му сама она скине колију . (стр. 138)	Он должен был позволить ей самой снять с него колию . (стр. 136)

Могуће је да је овај појам био непознат преводиоцу, те се одлучио да га пренесе транскрипцијом рачунајући да је из контекста јасно да се ради о одевном предмету.

5.2.2.в.6. Минтан

Реч *минџан* такође је означена у речнику као покрајинска. Њено значење „кратки капутић (обично од чохе, сукна или памука) са дугачким уским рукавима, као део мушке или женске народне ношње” (РСАНУ XII: 587) на руски се у анализираном преводу преноси комбинованим поступком транскрипције уз објашњење у фусноти приликом првог помињања:

Цела коса била јој повезана, сви зуљувчићи извучени око чела и ушију, а претрпана минтанима и накитима. (стр. 37)	Волосы укладывали так, чтобы локончики обрамляли лоб и уши, надевали множество украшений и закутывали в несколько минтанов* . (стр. 34) * длинное платье без рукавов (турецк.)
Минтан и јелеци му, око врата, били су готово отворени, и он то сигурно никад није ни закопчавао због косматости, маља, које су му вириле. (стр. 101–102)	Ворот у минтана и безрукавок он, видимо, никогда не застегивал: мешали торчавшие на груди волосы. (стр. 100)

5.2.2.в.7. Нанула

Овај турцизам у значењу „врста отворене обуће са дрвеним ђоном за који су причвршћене једна или две траке од коже, тканине и сл.” (РСАНУ XIV: 166) на руски се у преводу *Нечистије крви* скоро доследно преноси поступком дефиниције помоћу описа *деревянные сандалии*. У корпусу смо срили само један пример с неутрализованим преводом *сандалии*.

Њене нануле звечале су по сухом доксату горњег боја. (стр. 54)	Деревянные сандалии ее гулко стучали по сухому полу веранды верхнего этажа. (стр. 51)
Неке, већ готове, свучене, не могући чекати, са нанулама у рукама, трчале су босе по плочама /.../. (стр. 119)	Некоторые уже разделись и в нетерпении бегали босые по плитам, держа в руках сандалии /.../. (стр. 117)
Покаткад само би се тргла и, видевши шта раде, планула би и ударила би које од њих било папучом, нанулом и свачим што би нашла око себе /.../. (стр. 192)	Иногда только вдруг вскидывались, и увидев, чем они занимаются, вспыхивала и бросала в них туфлей, деревянной сандалией или чем другим, что подпадало под руку /.../. (стр. 189)

Претпостављамо да се преводилац одлучио за поступак описа како би верније дочарао слику из оригиналног текста.

5.2.2.в.8. Опанак

Лексема *опанак* са значењем „лака сељачка обућа обично од коже (свињске, говеђе и сл., понекад с гуменим ђоном) која се притеже око ногу каишем и сл. (каткад с кљуном, навише савијеним врхом)” (РСАНУ XVII: 732–725) среће се у тексту романа само једном, када се преноси поступком транскрипције без објашњења.

И једино што је, место у опанцима и боса, ишла у папучама и вуненим белим чарапама. (стр. 112)	Но ходила не босая и не в опанках , а в туфлях и белых шерстяных чулках. (стр. 110)
---	--

Контекст дозвољава читаоцу да схвати да се ради о врсти просте обуће, те би објашњење на овом месту вероватно било сувишно.

5.2.2.в.9. Силав

Ова лексема заправо представља скраћеницу од речи *бенсилах* (бен-силај, бенсилав) (Škaljić 2015: 137, 564) која означава „широки кожни опасач, појас, који спријед а има више преградака за папире, новац, духан-кесу, ножеве, оружје, итд.”. Како би пренео ову лексему на руски језик, преводилац је користио два поступка – поступак описног превода – (*широкий*) *пояс*, или пак замену функционалним еквивалентом у руском – *кушак*.

А он увек, како се памтило, и лети и зими, огрнут био ђурком, са силавом , пиштољима и јатаганима и у тешким јаким чизмама до колена. (стр. 21)	Как рассказывают, и летом и зимой он ходил в кафтане на меху, с широким поясом , пистолетами и ятаганами, в тяжелых крепких сапогах до колен. (стр. 18)
/.../ извади из силава пиштоље и поче њиховим јабукама лупати. (стр. 86)	/.../ он вынул из-за пояса пистолеты и принялся стучать в ворота рукоятью. (стр. 84)
Зато тамо испод хладњака нико сада и не седи, не раскомоћује се, већ сви, онако наоружани, у силавима , чизмама и стоје, пију, једу. (стр. 151)	Потому там в беседке никто и не садился, не раздевался, а все ели и пили стоя, как были при оружии, в кушаках и сапогах. (стр. 148)

Арсо, појас и силав! – једва што промуца и довуче се до дирека кућног /.../ (стр. 165)	Арса, пояс и кушак! Пробормотав эти слова, он едва добрел до угловой балки дома /.../. (стр. 163)
Арса му поче силав опасивати. (стр. 166)	Арса надел на него новый пояс . (стр. 163)

Последња два примера илуструју неуједначен приступ у преношењу ове лексеме у суседним пасусима. Ако се у датом контексту то може оправдати истовременим помињањем и *џојаса* и *силава*, остаје нејасно зашто се у осталим контекстима преводилац није одлучио за функционални еквивалент у руском, тим пре што је реч *кушак* у руском турцизам (БАС VIII: 837). Нисмо сигурни да се тај поступак може објаснити ни жељом преводиоца да сачува културну маркираност лексеме јер ју је преко описа неутрализовао.

5.2.2.в.10. Фута

На непрецизан превод ове лексеме обратио је пажњу и С. Богдановић (2011: 292). Под футом се подразумева „прегача, кецеља, застирач” (Škaljić 2015: 286), дакле реч је о турцизму који означава појам познат и у другим културама. На руски се преноси дефиницијом помоћу описа (*крестьянская/деревенская юбка*) уместо еквивалента *передник* или *фартук* (Толстой 1970: 207).

Још, поред тога, била је Магда и у сасвим новој, широкој сељачкој фути . (стр. 69)	Кроме того, на ней была новенькая широкая крестьянская юбка и на ногах новые чулки. (стр. 67)
Од њеног одела, простог али новог, јаке футе и дебеле јој кошуље на прстима, запахивао је мирис на лан, конопље и на оне високе планинске траве. (стр. 150)	От ее простой, но новой одежды, от деревенской юбки и грубой рубашки пахло льном, коноплей и высокогорными травами. (стр. 147)
И они, и ова кућа, и ове њихове жене, онако у својим крутим футама , још крућим и чак до пета дугачким новим кошуљама /.../ (стр. 151)	И крестьяне, и сам дом, и женщины в накрахмаленных юбках и еще более жестких рубашках /.../ (стр. 148)

Последњи наведен пример могао је да укаже преводиоцу да се ради о кецељи за коју се могу заденути различити предмети. Могуће је да је на погрешно разумевање речи утицао предлог у у првом примеру који се иначе користи за одевне предмете.

5.2.2.в.11. Чакшире и шалваре

У Шкаљићевом речнику (2015: 160) *чакшире* се објашњавају као „врста источњачке мушке доње одјеће са дугим туром и уским ногавицама које се копчају са стране” и праве од чохе или сукна. Преводилац је за преношење ове лексеме на различитим местима примењивао различите поступке: неутралисање (*штаны*), описни превод (*турецкије/широкије штаны*) или замена непознатог назива познатим страним (*шаровары*):

Чакшире , истина, и њихне су биле широке, чохане, које су им остраг у борама тешко падале /.../ (стр. 28)	Штаны , правда, и у них вверху были широкие, спадавшие сзади тяжелыми складками /.../ (стр. 25)
Отац иде иза њих, насмејана, пуна лица, и већ не у чакширама – а то због те друге, младе жене, да би и он изгледао млађи – већ у панталонама и капуту, више гледајући у жену него у кћер. (стр. 47)	Отец идет позади, на его мясистом лице играет улыбка, он уже не в турецких штанах , а в европейском сюртуке и брюках – все ради второй, молодой жены, чтобы тоже выглядеть моложе; смотрит он больше на жену, чем на дочь. (стр. 44)
Белео му се учкур од широких чакшира , а око њега јелеци и минтани, раскопчани и ослобођени од појасева и силава /.../ (стр. 87)	Белел на шароварах гачник, под растянутыми и распоясанными безрукавками и минтанами /.../ (стр. 86)
Обучен у широке, не чохане чакшире , у доламу, са силавом, чизмама више колена и црном шубаром. (стр. 191)	Одет он был в широкие, простые штаны , доломан с широким поясом, сапоги выше колен и меховую шапку. (стр. 188)

Избор речи *шаровары* не чини се одговарајућим јер је она еквивалент за лексему *шалваре* (Толстой 1970: 671). Могуће је да је преводиоца атрибут *широки* навео да употреби ту лексему уместо да се одлучи за описни превод. Међутим, у нашем корпусу *шалваре* се користе искључиво у

значању женског одевног предмета („женске димије или широке гаће“) које се наводи као друга семема у Шкалаћевом речнику (2015: 580). У руском преводу *шалваре* се доследно преводе лексемом *шаровары*, која је у руски такође ушла преко туркијских језика из персијског (СРЈ IV: 703). Стога ова лексема у пару руског и српског језика означава туђу реалију, одн. страни културни денотат, тј. у оба језика означава денотат потекао из другог језика, одн. културе.

А целе **шалваре** изгледале су јој као да нису њене, јер, због тога што су биле круте и нове, чиниле јој се шире и као да она из њих више види, као да је гола. (стр. 68)

Шаровары словно не на нее шились: они топорщились и были такими широкими, что она их на себе почти не чувствовала, и потому ей казалось, что на ней вообще нет ничего. (стр. 66)

А особито би јој око колена склањала **шалваре**, да јој се не би упрљале од пепела. (стр. 169)

/.../ при этом с особым удовольствием она придерживала ей **шаровары** у колен, чтобы они не запачкались о пепел. (стр. 166)

5.2.2.г. Називи за народне игре и инструменте

5.2.2.г. 1. Грнета и грнетар

Грнета је покрајински назив за врсту кларинета, а грнетар је музичар који свира тај народни инструмент (РСАНУ III: 653). Приликом преношења овог појма преводилац се послужио мешовитим поступком: при првом помињању користио је транскрипцију и објашњавање појма у фусноти, да би у свим осталим случајевима применио неутралисање на основу генерализације користећи лексему *свирель*.

Баш на други дан Духова, увече, одозго са „баждарнице“ зачу се свирка **грнете**, која поче да се извија и округлином и чудноватошћу и непознатошћу арија. (стр. 82)

На второй день Троицы вечером сверху, от таможни, вдруг раздались залиvistые звуки **грнета***, выводившие странную и замысловатую мелодию. (стр. 80)
* **Турецкий национальный инструмент типа кларнета (турецк.).**

Поникну грнетом додирујући њиме под, тако да као испод земље поче да се разлева свирка, чувено „тешко оро”. (стр. 139)	/.../ он совсем согнулся, так что свирель почти касалась пола и чудилось, что звуки идут из-под земли. Это было знаменитое «большое оро». (стр. 137)
Опет поче кроз ноћ да трепери грнета . (стр. 162)	Снова в ночном воздухе переливчато запела свирель . (стр. 159)

Ни у *Речнику српскохрватској књижевној и народној језика*, ни у Шкаљићевом речнику нисмо нашли податак да се ради о турцизму. Уз то, није јасно зашто је преводилац прибегао транскрипцији и објашњавању појма приликом првог помињања ако ће у даљем тексту превода његово прецизно значење неутрализовати.

Приликом преношења назива музичара који свира овај инструмент контекст је дозволио преводиоцу да приликом првог помињања неутрализује његов назив, а при другом помињању искористио је лексему *кларнетист*, која не представља одговарајући преводни еквивалент.

И пошто исплатише свирача, грнетара , и кочијаша /.../ почеше улазити унутра. (стр. 82)	Расплатившись с музыкантом и кучером, /.../ приехавшие вошли во двор. (стр. 83)
Окреће се своме грнетару , који га укорак прати, и грца, муца: Алиле, де, синко! (стр. 138)	Не зная, что и делать, он повернулся к кларнетисту , следовавшему за ним по пятам, и, захлебываясь, проборматал: Ну-ка, Алил, сынок! (стр. 136)

5.2.2.г.2. Зурла

Зурла као „народни музички дувачки инструмент са продорним пискавим звуком” потиче од турске речи *zurna* (РСАНУ VII: 195), а у том облику и значењу среће се и у руском језику (БАС VI: 820). Зато није јасно зашто приликом првог помињања ове лексеме преводилац прибегава неутрализовању као преводилачком поступку користећи реч *свирель*, а затим користи одговарајући превод (*зурна*), када је јасно да је дата лексема позајмљеница у оба језика и означава страни културни денотат у обе културе.

Чула се час зурла , час ћемане, и варошка, и сељачка свирка. (стр. 137)	Слышались то свирель , то скрипка, то городская музыка, то деревенская. (стр. 134)
Цигани до неба извијали су зурлама . (стр. 155)	Зурны цыган взвлись до небес. (стр. 152)
А тамо до врата, у кујни, Цигани, мртви уморни, једва држе зурле и дремају. (стр. 161)	У дверей кухни дремали усталые до смерти цыгане, едва удерживая в руках зурны . (стр. 158)

5.2.2.г.3. Коло и оро

Ове две лексеме у српском су блиске по значењу и обе се на руски преносе поступком транскрипције уз објашњење у фусноти помоћу речи *южнославянский хоровод*. Како се реч *оро* („а. групна народна игра (обично уз песму или музику), у којој се играчи држе за руке, коло; музика уз коју се игра коло; б. етн. у синтагмама као саставни део назива за различита народна кола”, РСАНУ XVIII: 225) прва употребљена, реч *коло* објашњава се помоћу ње – *хоровод, аналогичный оро*. Иако се у српским речницима *оро* објашњава преко речи *коло*, верујемо да преводацац није имао други начин да пренесе ове лексеме уколико није желео да неутралише њихову културну маркираност.

Дође да сада, као свака мати која дочека ово весеље, мора прва оро да поведе. (стр. 129)	Дождалась, что и ей, как каждой матери на свадьбе дочери, пришла пора вести оро .* (стр. 126) * Южнославянский хоровод (сербо-хорватск.) .
Већ и туђи момци из целе вароши почели да долазе, и хватају се у оро ... (стр. 129)	Со всего города начали стекаться парни и включаться в оро ... (стр. 127)
И пошто своју доњу влажну и врелу усну стисну, да јој се горња као и образи уздигоше, надмеше, поведе коло . (стр. 130)	Закусив нижнюю, влажную и горячую губу, отчего верхняя чуть выпятилась, она повела коло .* (стр. 128) * Южнославянский хоровод, аналогичный оро (сербо-хорватск.) .

5.2.2.г.4. Чочек

Овај турцизам, под којим се подразумева „врста турских играча – плесача” (Škaljić 2015: 179) преводилац преноси помоћу поступка неутрализовања уз коришћење лексеме *танцовщица*.

Доводили **чочеке** из Скопља, метере, зурлаше из Масурице и Циганке, и то не праве, ове из вароши, из циганске мале, него такозване Ђоргованке /.../. (стр. 27)

Привозили из Скопле **танцовщиц**, из Масурицы музыкантов с духовыми инструментами и зурнами, цыганок, причем не городских, из цыганского квартала, а из больших окрестных сел и придорожных харчевен, так называемых джорговок /.../. (стр. 24)

Чочеци, као у почаст, испред саме Софке стадоше, да је прате у игри. (стр. 130)

Танцовщицы, оказывая ей честь, выстроились перед Софкой, чтобы сопровождать ее. (стр. 128)

5.2.2.г.5. Шупељка

Шупељка као врста свирале из јужне Србије преноси се неутралном лексемом *свирель* без објашњавања њених особености. На тај начин неутрализује се и разлика између грнете, зурле и шупељке из оригиналног текста.

А њега увек собом воде, не да им помаже у свирци, него да, држећи тако своју **шупељку** испред себе, пред светом изгледа како и он свира, те да би после имао и он права на јело и пиће. (стр. 133)

Мусу еще брали с собой, не потому, что от него было много проку, а потому, что он умел держать **свирель** так, будто действительно играет, и это давало ему право на свою долю еды и выпивки. (стр. 131)

5.2.2.д. Лексеме које означавају страно културно наслеђе и у српској и у руској култури

5.2.2.д.1. Амам и његови делови

Лексема *амам* у значењу „турско купатило са парењем” (РСАНУ I: 95) означава појам страног порекла и у српској и у руској култури. Руско парно купатило се по начину функционисања унеколико разликује од турског (х)амама по температури, влажности ваздуха и сл. Упркос томе,

преводиалац се одлучио да ову лексему пренесе на руски помоћу функционалног еквивалента *баня*, и то у облику множине. При опису специфичности турског амама користи опис *турецкая баня*. У неким случајевима, када прецизност израза није битна за разумевање реченице, користе се и неутрални изрази попут *помещение* или *мыльня*, што се може објаснити жељом преводиоца да избегне понављања.

Памти се да из амама готово није избијала. (стр. 31)	Говорят, из бань она почти не выходила. (стр. 28)
Убрзо се амам зашарени свученим хаљинама, испуни се разговором, кикотањем, радосним узвицима од журбе. (стр. 118)	Вскоре помещение запестрело скинутыми одеждами и наполнилось говором, хохотом и веселыми восклицаниями суетившихся женщин. (стр. 117)
Али када виде да се све свукле, готово све отишле у амам , а до њених ногу једина остала баба Симка... (стр. 120)	Но когда она увидела, что все уже разделись и прошли в мыльню , а у ног ее осталась только бабушка Симка... (стр. 118)
Једино је одозго кроз зракаста стакла долазила светлост и осветљавала средину, „ тершене “, а около по сводовима, по „ курнама “, где је био потпун мрак, горела су кандила и мркоцрвено осветљавала. (стр. 120)	Свет проникал сверху через лучеобразные окна и освещал только самую середину – тершену* , под сводами, куда свет из окон не доходил, в курнах** , мерцали темно-красные лампы. (стр. 119) * В турецких банях мраморное возвышение, на котором парятся и моются (турецк.). ** Род кабины в турецких банях (турецк.).
И бојећи се да ће сада, када се амам смирује, јаук и плач Софкин сигурно чути, па да би га као заглушила, она се гласно са свима испред њихне курне разговарала, задиркивала, шалила. И када се Софка, сасвим прибрана, умирена, диже напослетку и изиђе из курне , Симка јој ништа не рече. (стр. 124)	Испугавшись, что в банях стало тише и плач и стоны Софки могут быть услышаны, Симка, чтобы заглушить их, принялась громко разговаривать и шутить, задирая тех, кто стоял поблизости или проходил мимо. Когда Софка, окончательно овладевшая собой и успокоившаяся, наконец встала и вышла из курны , Симка ей ни слова не сказала. (стр. 122)

5.2.2.д.2. Хан

Хан као турцизам означава зграду у граду или на путу која служи за свратиште и преноћиште путника (Škaljić 2015: 309). Приликом преношења ове лексеме преводилац се послужио различитим поступцима – прво ју је преносио помоћу неутрализације, користећи углавном неодговарајуће еквиваленте као што су *харчевня* или *кабак*, да би затим прешао на процес транскрипције без објашњавања. Овај поступак не сматрамо успешним пошто турцизам *хан* постоји и у руском у значењу „титула феудалног владара код туркијских и монголских народа” (СРЯ IV: 591; уп. српски *хан* или *кан* (Škaljić 2015: 309), чиме је преводилац упао у замку међујезичке хомонимије. Само у два примера из нашег корпуса среће се превод помоћу одговарајућег функционалног еквивалента – *постоялый двор*.

Изишла из комшилука и иде оном улицом која води право горе у чаршију, где је пазар и где су ти ханови . (стр. 59)	Действительно, скоро Софка увидела в окно, как Магда соседними дворами вышла на улицу, которая вела прямо в торговую часть города, где находились базар и разные ханы . (стр. 57)
Кажи Томчи нека се обуче и иде у хан . (стр. 88)	Скажи Томче, пусть одевается и идет в харчевню . (стр. 86)
А сам он, његова снага, прса, која су му сада била откривена, заударала су на зној, ханове , непресвлачење, неопраност, масноћу. (стр. 96)	От него, от его обнаженной груди несло потом, кабаком , грязным бельем, давно не митым телом. (стр. 94)
Он после прошевине престао да иде од куће у хан и село. (стр. 115)	После сватовства он перестал ездить в хан и деревню... (стр. 114)
И онда, да не би то њено одбијање протумачио он тако: да као она зато жели да ти ханови на границе остану што зна да ће он морати сваке године тамо по неколико недеља и месеци проводити/.../ (стр. 179)	Поэтому, чтобы Томча не объяснил ее отказ желанием, сохранить на границе постоялые дворы , освободиться от него на несколько недель и месяцев, которые он проводит там... (стр. 176–177)

На избор преводиоца за поступак транскрипције без објашњавања

можда је могао да утиче назив једног хана с почетка романа – *Шарени хан*. После његовог увођења у приповедање, преводаца се одлучује за поступак транскрипције вероватно мислећи да је помињањем овог хана увео познати појам у приповедање:

Иди у Шарени хан и питај за трговца, Арнаутина. (стр. 58)	Иди в Шарени хан и сприси там трговца, албанца. (стр. 56)
И то не оде на капију улицом, већ кроз капицике, баште, куће, како би се са целим комшилуком видела, са сваким здравила, и онда преким путем отишла у тај Шарени хан . (стр. 59)	Причем вышла она не в ворота, а в калитку, чтобы пройти соседними садами и дворами, повидать всех соседей, с каждым поздороваться, а уж потом кратчайшей дорогой направиться в Шарени хан . (стр. 56)

5.2.2.д.3. Чесма и шедрван

Лексема *чесма* не спада у културно маркирану лексику, али има одређену културну конотацију. Њено основно значење је „извор (обично ограђен) или бунар из којег истиче вода на жлеб или цев” (РМС VI: 863). Турско порекло ове речи утиче и на њену културну конотацију – из тог периода потиче обичај њиховог грађења уз путеве, на трговима, а посебним доброчинством сматрало се уређење извора у чесму у цркви или манастиру. У анализираном преводу за преношење ове лексеме коришћен је поступак транскрипције, при чему се приликом првог помињања у фусноти објашњава значење речи.

Зато је после дугог стајања пошао и упутио се, поред чесме , наниже, где су биле баште и њиве. (стр. 85)	Затем он двинулся дальше мимо чесмы * вниз, где были сады и поля... (стр. 83) * Источник (турецк.) .
Ни мрак, ни самоћа, ни мртво падање воде са чесме не узнемири је. (стр. 93)	Ни темнота, ни пустынность улицы, ни шум воды в чесме не тревожили ее. (стр. 92)
И, када уђе у ону своју одељену курну и кад осети да се иза ње спусти застор, она, држећи се за главу, чисто паде до чесме и груну у плач. (стр. 122)	В курне, как только за ней опустилась занавеска, Софка схватилась за голову, упала около чесмы и залилась слезами. (стр. 120)

Указивањем на порекло речи преводиалац је омогућио читаоцима да стекну представу о врсти извора. Зато можда и није потребно детаљније објашњење *обложенный камнем родник* које предлаже С. Богдановић (2011: 293). Ипак, преводиалац је требало да има на уму да се културна конотација ове лексеме не изражава у свим контекстима. У последњем наведеном примеру пре се користи у основном значењу, те је могла бити преведена и помоћу свог уобичајеног преводног еквивалента – *кран* (Толстой 1970: 664).

Блиска по значењу је и реч *шедрван* која означава „водоскок с базеном од мрамора или бетона” (Škaljić 2015: 578). На јавним местима његова функција је такође снабдевање водом, али контекст у роману омогућава преводиоцу да примени поступак неутрализације:

Доле, у дворишту, бије **шедрван**, његови млазеви, капље воде према светлости из ове њене собе, жуте се и шуште као ћилибар. (стр. 52)

Внизу, во дворе, бьет **фонтан**, желтые струи его, озаренные светом из ее комнаты, горят как янтарь. (стр. 49)

5.2.2.ђ. Религија

5.2.2.ђ.1. Сабор

Речник књижевног језика (РМС V: 598) не бележи значење у ком се ова лексема употребљава у роману. То значење може се описати као „свечаност, слава неког манастира када се код цркве окупи народ из ближе и даље околине” (web 3). Преводиалац је правилно препознао то значење, а како преводачко решење показује, еквивалент је нашао помоћу синонима у српском (*вашар*) и његовог еквивалента у руском (*ярмарка*). Овакав преводачки поступак можемо назвати замена аналогним страним називом и употреба његовог еквивалента у преводу.

А опет, да их свет не би сасвим заборавио, редовно су се појављивали на **саборима** и свечаностима. (стр. 28)

Чтобы о них все же не совсем забыли, они регулярно появлялись на **ярмарках** и празднествах. (стр. 25)

/.../ како ће сада, овога пролећа и лета, можда на првом **сабору** пред црквом појавити се која нова девојка, која ће њу својом лепотом бацити већ једном у запећак и учинити је – уседелицом. (стр. 49)

/.../ что вот нынешней весной или летом, может быть, на первой **ярмарке** появится у церкви новая красавица, которая сразу отбросит ее в запечек и превратит в старую деву. (стр. 46)

Поред овог решења, преводилац је могао посегнути и за ширим лингвокултуролошким објашњењем – *ярмарка возле цркви*, јер су се сабори организовали о празницима и славама код храмова и манастира. На тај начин скренуо би пажњу читаоцу да се не ради о обичном вашару, већ о окупљању народа после службе ради неговања пријатељстава или куповине када су становници забаченијих села ређе долазили у друга места.⁷

5.2.2.ђ.2. Слава

Лексема *слава* у петом значењу означава „крсно име, дан свеца заштитника, светковина и култ предака” (РМС V: 835), тј. празник који се међу православним хришћанима везује само за српски народ. Свог свеца заштитника поред породице прослављају и храмови и различите друштвене институције, што се такође види у другом делу речничке дефиниције („црквени или друштвени годишњи празник”, РМС V: 835). Зато је ова лексема изразито културно маркирана у сфери религије (Кончаревић 2018: 85), што се одразило и у њеном лексикографском опису (Кончаревић, Радовановић 2012: 267). Како би пренео ову лексему, преводилац се одлучио за поступак транскрипције уз објашњење њеног значења у фусноти приликом првог помињања:

Сиротињи и људима по затворима, за време Ускрса, Божића или славе , три дана морало се слати јело и пиће. (стр. 22)	На Пасху, Рождество и славу* три дня они кормили и поили бедняков и арестантов. (стр. 18) * Празник в честь святого покровителя семьи (сербско-хорватск.)
Кад би почела да се приближава слава њихове куће, Свети Ђурђиц , онда на две недеље унапред настало би спремање. (стр. 27)	Приготовления к Юрьеву дню, дню славы их семьи , начинались за две недели. (стр. 23)
А када дође слава , Ускрс, Божић, исто је онако било намештано и спреmano, и она, мати јој, у најлепшем оделу, повезана, закићена цвећем. (стр. 41)	На славу , Рождество и Пасху в доме все прибиралось и приготавливалось, как и раньше, мать наряжалась, повязывала платок и прикалывала цветы. (стр. 38–39)

⁷ Захваљујемо се анонимном рецензенту на предлогу за проширење преводилачког решења које обухвата и лингвокултуролошки коментар.

Опис славе у фусноти близак је лексикографском, а кроз описе у самом роману руски читалац може да стекне и јаснију представу о значају овог празника у српској култури и начину његовог прослављања. Уз то, у представљеним примерима пажњу привлачи и назив празника Свети Ђурђиц, који се обележава 16, односно 3. новембра у част преноса моштију Светог Ђорђа. У руском календару оба празника посвећена Светом Ђорђу именују се као *Юрьев день*, при чему се јесењи празник везује за земљораднике и завршетак радова у пољу када је земљопоседник скуплао род, а сељаци добијали право да промене земљопоседника (web 2).

5.2.2.ђ.3. Текија

Текија као зграда у којој се одвијају дервишки обреди (Škaljić 2015: 607) означава појам стран и српској и руској култури. Како би га пренео на руски, преводилац се одлучио за поступак дефиниције помоћу описа:

Знало се само да је испод цркве, да води на друм, и да поред **текије** и преко винограда излази на границу. (стр. 108)

Известно было только, что кварталы эти выходят к большой дороге, ведущей мимо **мусульманского монастыря** через виноградники к границе. (стр. 106)

5.2.2.е. Историја

5.2.2.е.1. Качак

У роману се једном употребљава реч *качак*, али како се у делу приказује временски период пре балканских и Првог светског рата, рекли бисмо да у њему није употребљена у културно маркираном значењу („припадник албанских герилаца који су, нарочито у првом светском рату, у малим групама нападали стране војске”), већ у примарном значењу „одметник од власти и закона, хајдук, бегунац” (РСАНУ IX: 366). Ипак, како је и у оригиналном тексту реч употребљена у оквиру наводника, тако је и преводилац одлучио да поступи при преношењу на руски неутралним еквивалентом.

Јер су недалеко били чувени, нарочито преци Маркови, као „**качац**и”. (стр. 108)

Все село и особенно предки Марко далеко вокруг были известны как «**бунтовщики**». (стр. 107)

5.2.2.e.2. Рат

Ова лексема није културно маркирана, али је приликом једног њеног помињања преводилац је употребио поступак објашњења у фусноти којим је дао тачно хронолошко одређење радње романа и тако олакшао читаоцима његово разумевање:

После дође **рат**, и ослобођење, нестанаk турске власти и господства, па и нестанаk Софкиног оца, **ефенди**-Мите. (стр. 38)

Потом пришли **война***, освобождение, конец турецкого владычества, а вместе с ним и крах отца Софки, эфенди Миты. (стр. 36)

*** Имеется в виду русско-турецкая война 1876–1878 гг., завершившаяся поражением Турции и освобождением славянских народов на Балканах от многовекового турецкого ига.**

5.3. Идентификација и класификација љреводиачких решења

Само два примера лексема из области природног света не дозвољавају нам да уопштавамо закључке о доминантним преводиачким поступцима коришћеним у овој области. Можемо рећи да је приликом преношења лексема *алај* и *шамдуг* преводилац користио поступак дефиниције помоћу описа у самом тексту, при чему је тај опис код лексеме *алај* варирао кроз различите изразе зависно од контекста у коме се реч налазила.

Најбројнија група лексема у нашем корпусу припада групи културно наслеђе, међу којима највише њих означава делове одеће. Оне се најчешће преносе на руски језик поступком транскрипције (*анђерија*, *басма*, *љун*, *ојанак*) без даљих објашњења у тексту или фусноти. Преводилац је то чинио у контекстима када је јасно да се ради о одевним предметима, те није сматрао да су додатна објашњења потребна. Ипак, овај поступак није увек био оправдан. Тако је код лексеме *басма* довео до деловања међујезичке хомонимије, што је могло бити избегнуто да је преводилац нашао синоним у изворном језику (*џиџ*) који би затим превео на руски.

Поступак транскрипције уз објашњење у фусноти среће се међу појединим лексемама које означавају делове одеће (*минџан*), пиће (*ракија*), музичке инструменте и народне игре (*љрнеџа*, *коло* и *оро*), страно културно наслеђе (*хан*) и религије (*слава*). Код групе назива инструмената

среће се и најнеуједначенији избор преводилачких поступака, када се за преношење једног истог појма користе различити поступци (грнета – *грнета* и *свирель*), што у целини гледано у појединим контекстима доводи до неразликовања инструмента (*іреніа*, *зурла*, *шуйељка*) јер се њихове особености неутрализују у преводном тексту. Фуснота с историјским објашњењем нашла је корисну примену уз именицу *рай*, пружајући руском читаоцу важну информацију о времену одвијања радње у роману.

Неутрализација као преводилачки поступак у групи културног наслеђа користи се спорадично при преношењу лексема *ћилим*, *зурла*, *шуйељка*. По резултатима добијеним у тексту превода њој блиски су и неки преводи дефиниције помоћу описа, где се услед сличних описа губи разлика између различитих појмова у изворном тексту (*іибаница* и *іаіілија*). Да би то избегао, у неким случајевима преводилац одлучује да у пару лексема са блиским денотатом (*синија* и *софра*) прву преведе помоћу дефиниције с описом, а другу користећи транскрипцију уз опис. Описи у дефиницијама најчешће су усмерени на опис предмета (*мин-іан*), његову функцију (*баца – оівор за дим* или *долай – орман у зиду*), налажење функционалног еквивалента у руској култури (*ракија – воішка од воћа*), или начин справљања (*іибаница као врсіа ііііе*).

Превећење помоћу функционалних еквивалената из руске културе коришћено је ретко у овој групи лексема. Такве примере срећемо спорадично приликом преношења лексема *миндерлук*, *силав*, *амам*. На тај начин добијени алоцизми (термин Влахова и Флорина, в. Влахов, Флорин 1980: 116–123), иако нису оправдани преводилачки поступак, не утичу битније на разумевање преведеног романа захваљујући томе што је њихово коришћење минимално у односу на поступке транскрипције или описног превода. Као посебан преводилачки поступак издвојили смо могућност налазка функционалног еквивалента (синонима) у изворном страном језику и налажења његовог одговарајућег еквивалента у циљном језику (*сабор* и *басма*).

Иако је тематска група која обухвата лексеме из области културног наслеђа најбројнија у нашем корпусу, анализа лексема из само две тематске групе не омогућава нам да износимо закључке о стратегији пострањивања или одомаћивања текста којом се преводилац руководио. На пострањивање текста превода може указивати чињеница да међу разматраним лексемама преовладава поступак транскрипције, који некад прате додатна објашњења у самом тексту или фусноти. Честа примена различитих преводилачких поступака при преношењу исте лексеме сведочи о важној улози контекста, који у великој мери условљава разумевање културно маркиране лексике.

Литература

- Алексић Мариана. „О првом бугарском преводу *Нечистије крви* Борисава Станковића”. *Славистика* 7 (2003): 360–366.
- [Aleksić Mariana. „O prvom bugarskom prevodu *Nečiste krvi* Borisava Stankovića”. *Slavistika* 7 (2003): 360–366]
- Бечева Ничка. „Безеквивалентна лексика у причама Зорана Ћирића с обзиром на њено превођење на бугарски језик”. *Научни састајанак слависта у Вукове дане* 44, 1 (2015): 235–242.
- [Bečeva Nička. „Bezektivivalentna leksika u pričama Zorana Ćirića s obzirom na njeno prevođenje na bugarski jezik”. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 44, 1 (2015): 235–242]
- Богдановић Стојче. „О једном преводу *Нечистије крви* Борисава Станковића на руски језик”. Сунчица Денић (ур.). *Нечистија крв Борисава Станковића сто година на њосле: 1910–2010: шемајски зборник*. Врање: Универзитет у Нишу, Учитељски факултет, 2011: 273–295.
- [Boganović Stojče. „O jednom prevodu *Nečiste krvi* Borisava Stankovića na ruski jezik”. Sunčica Denić (ur.). *Nečista krv Borisava Stankovića sto godina posle: 1910–2010: tematski zbornik*. Vranje: Univerzitet u Nišu, Učiteljski fakultet, 2011: 273–295]
- Будимир Бојана. *Културноспецифични елементи из фламанске културе у њреводу на српски језик*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2021.
- [Budimir Bojana. *Kulturnospecifični elementi iz flamanske kulture u prevodu na srpski jezik*. Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet, 2021]
- Влахов Сергей, Флорин Сидер. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980.
- [Vlakhov Sergei, Florin Sider. *Neperevodimoe v perevode*. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1980]
- Воробьев Владимир Васильевич. *Лингвокультурология*. Москва: РУДН, 2008.
- [Vorob'ev Vladimir Vasil'evich. *Lingvokulturologiia*. Moskva: RUDN, 2008]
- Грибановская Елена Сергеевна. „Концепт «чужого» в переводе”. *Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода* 2 (2012): 16–23.
- [Gribanovskaia Elena Sergeevna. „Koncept «chuzhogo» v perevode”. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Serii 22. Teoriia perevoda* 2 (2012): 16–23]
- Деретић Јован. *Српски роман 1800–1950*. Зрењанин: Sezam Book, 2017.
- [Deretić Jovan. *Srpski roman 1800–1950*. Zrenjanin: Sezam Book, 2017]
- Драгићевић Рајна. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010а.
- [Dragičević Rajna. *Verbalne asocijacije kroz srpski jezik i kulturu*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 2010a]
- Драгићевић Рајна. *Лексикологија српској језика*. 2. издање. Београд: Завод за уџбенике, 2010б.
- [Dragičević Rajna. *Leksikologija srpskog jezika*. 2. izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010b]
- Драгићевић Рајна. *Српска лексика у њрошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска, 2018.
- [Dragičević Rajna. *Srpska leksika u prošlosti i danas*. Novi Sad: Matica srpska, 2018]

- Драгићевић Рајна. *Лексиколошка лингвокултурологија*. Нови Сад: Матица српска, 2024.
- [Dragićević Rajna. *Leksikološka lingvokulturologija*. Novi Sad: Matica srpska, 2024]
- Бинђић Славољуб. „Ка турцизмима Боре Станковића.” *Анали Филолошкој факултета* 11 (1974): 113–120.
- [Bindić Slavoljub. „Ka turcizmima Bore Stankovića”. *Anali Filološkog fakulteta* 11 (1974): 113–120]
- Златановић Сања. „Књижевно дело Боре Станковића и Врање: идентитетске стратегије, дискурси и праксе”. *Гласник Етнографској институту САНУ* 57, 1 (2009): 51–69.
- [Zlatanović Sanja. „Književno delo Bore Stankovića i Vranje: identitetske strategije, diskursi i prakse”. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 57, 1 (2009): 51–69]
- Ивановић Милена. „Реалије у преводу и настави страног језика”. *Научни савезник слависта у Вукове дане: Србистика на страним универзитетима и положај српског језика данас* 51 (2022): 93–102.
- [Ivanović Milena. „Realije u prevodenju u nastavni stranog jezika”. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane: Srbistika na stranim univerzitetima i položaj srpskog jezika danas* 51 (2022): 93–102]
- Јовановић Бојан. „Значење нечистог у роману *Нечиста крв*”. Сунчица Денић (ур.). *Нечиста крв Борисава Станковића сто година после: 1910–2010: тематски зборник*. Врање: Универзитет у Нишу, Учитељски факултет, 2011: 168–176.
- [Jovanović Bojan. „Značenje nečistog u romanu Nečista krv”. Sunčica Denić (ur.). *Nečista krv Borisava Stankovića sto godina posle: 1910–2010: tematski zbornik*. Vranje: Univerzitet u Nišu, Učiteljski fakultet, 2011: 168–176]
- Керкез Драгана, Сабо Бојана. „Превод романа *Лавр Ј. Водоласкина* на српски језик”. Александра Вранеш (ур.). *Књижевност и преводу: зборник радова*. Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, 2019: 123–140.
- [Kerkez Dragana, Sabo Bojana. „Prevod romana Lavr J. Vodolaskina na srpski jezik”. Aleksandra Vraneš (ur.). *Književnost u prevodu: zbornik radova*. Andrićgrad – Višegrad: Andrićev institut, 2019: 123–140]
- Кончаревић Ксенија. *Језик и култура: славистичка перспектива*. Београд: Јасен, 2018.
- [Končarević Ksenija. *Jezik i kultura: slavistička perspektiva*. Beograd: Jasen, 2018]
- Ликоманова Искра. *Славјано-славјанският превод: лингвистичен подход към художествен текст*. Софија: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2006.
- [Likomanova Iskra. *Slaviano-slavjanskiat prevod: lingvistichen podkhod k'm khudozhestvenia tekst*. Sofiia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Okhridski”, 2006]
- Марковић Јордана. „Врањски говор у *Нечистој крви*.” Сунчица Денић (ур.). *Нечиста крв Борисава Станковића сто година после: 1910–2010: тематски зборник*. Врање: Универзитет у Нишу, Учитељски факултет, 2011: 219–229.
- [Marković, Jordana. „Vranjski govor u Nečistoј krvi.” Sunčica Denić (ur.). *Nečista krv Borisava Stankovića sto godina posle: 1910–2010: tematski zbornik*. Vranje: Univerzitet u Nišu, Učiteljski fakultet, 2011: 219–229]
- Маројевић Радмило. *Лингвистика и поезика преводу*. Београд: Научна књига, 1989.
- [Marojević Radmilo. *Lingvistika i poetika prevođenja*. Beograd: Naučna knjiga, 1989]

- Мирковић Бирташић Дејана. „Стратегије и технике превођења културема с францускога на српски језик”. *Научни сасиѡанак славистиѡа у Вукове дане* 52, 1 (2023): 385–396.
- [Mirković Birtašić Dejana. „Strategije i tehnike prevođenja kulturema s francuskoga na srpski jezik”. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 52, 1 (2023): 385–396]
- Мирковић Бирташић, Дејана. „Анализа обраде културема из области гастрономије у *Француско-српском речнику* Слободана Јовановића”. *Анали Филолошкој факултетиѡа* 36, 1 (2024): 85–97.
- [Mirković Birtašić, Dejana. „Analiza obrade kulturema iz oblasti gastronomije u Francusko-srpskom rečniku Slobodana Jovanovića”. *Anali Filološkog fakulteta* 36, 1 (2024): 85–97]
- Петковић Новица. *Софкин силазак: Нечистиѡа крв Борисава Сѡанковића*. Београд – Лесковац: Задужбина Николај Тимченко, Алтера, 2009.
- [Petković Novica. *Sofkin silazak: Nečista krv Borisava Stankovića*. Beograd – Leskovac: Zadužbina Nikolaj Timčenko, Altera, 2009]
- Радић-Дугоњић Милана. „О превођењу непреводивог (руски превод *Горској вијенца* П. П. Његоша)”. Ристић Стана, Радић-Дугоњић Милана. *Реч. Смисао. Сазнање: сѡудија из лексичке семантике*. Београд: Филолошки факултет, 1999: 237–245.
- [Radić-Dugonjić Milana. „O prevođenju neprevodivog (ruski prevod Gorskog vijenca P. P. Njegoša)”. Ristić Stana, Radić-Dugonjić Milana. *Reč. Smisao. Saznanje: studija iz leksičke semantike*. Beograd: Filološki fakultet, 1999: 237–245]
- Раковић Марија. „Турски суфикси у роману *Нечистиѡа крв* Борисава Станковића.” *Филолој* 11 (2020): 157–177.
- [Raković Marija. „Turski sufiksi u romanu *Nečista krv* Borisava Stankovića.” *Filolog* 11 (2020): 157–177]
- Селенић Слободан. „Амбасадор некомуниста и партијска дипломатија: Марко Ристић у Паризу 1945–1951.” *Токови историје* 12, 1 (2012): 135–159.
- [Selenić Slobodan. „Ambasador nekomunista i partijska diplomatija: Marko Ristić u Parizu 1945–1951.” *Tokovi istorije* 12, 1 (2012): 135–159]
- Фененко Наталья Александровна. *Язык реалии и реалии языка*. Воронеж: Воронежский государственный университет, 2001.
- [Fenenko Natal'ia Aleksandrovna. *Ĭazyk realii i realii ĭazyka*. Voronezh: Voronezhskii gosudarstvennyĭ universitet, 2001]
- Хлебѡ Борис. *Оѡштиѡа начѡла ѡпревођења*. Београд: Београдска књига, 2009.
- [Hlebec Boris. *Opšta načela prevođenja*. Beograd: Beogradska knjiga, 2009]
- Ценић Вѡра. *Олѡги о Борисаву Сѡанковићу*. Врање: Нова Југославија, 1988.
- [Cenić Vera. *Ogledi o Borisavu Stankoviću*. Vranje: Nova Jugoslavija, 1988]
- Џонић Виолѡта. „Историографска (етнографска) лакуна на плану руског и српског језика”. *Српски језик* XXI (2016): 545–560.
- [Džonić Violeta. „Istoriografska (etnografska) lakuna na planu ruskog i srpskog jezika”. *Srpski jezik* XXI (2016): 545–560]
- Ђорђевић Радмила. *Увод у контрастирање језика*. Београд: Завод за удѡбенике и наставна средства, 1987.
- Molina Lucía. *El otoño del pingüino: análisis descriptivo de la traducción de los culturemas*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universidad Jaume I, D. L., 2006.

Nikolić Ivana. „Nulta ekvivalencija i tehnika fusnota.” *Prevodilac* 38, 1–2 (2019): 41–52.
 Šipka Danko. „Budi se Istok (i Zapad): uz antropocentrički zaokret u lingvistici krajem dvadesetog veka”. *Лингвистичке актуелности* 1:2 (2000): 7–11.

Лексикографски извори

- БАС: *Большой академический словарь русского языка*. Т. 1, 6, 8. Санкт-Петербург: РАН, Институт лингвистических исследований РАН, Наука, 2004–.
- [BAS: *Bol'shoi akademicheskiĭ slovar' russkogo iazyka*. Т. 1, 8. Sankt-Petarburg: RAN, Institut lingvisticheskikh issledovanii RAN, Nauka, 2004–]
- Кончаревић Ксенија, Радовановић Милан. *Руско-српски и српско-руски теолошки речник*. Београд: Службени гласник, 2012.
- [Končarević Ksenija, Radovanović Milan. *Rusko-srpski i srpsko-ruski teološki rečnik*. Beograd: Službeni glasnik, 2012]
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. Књ. 5, 6. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- [RMS: *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*. Knj. 5, 6. Novi Sad: Matica srpska, 1967–1976]
- РСАНУ: *Речник српскохрватског народног и књижевног језика*. Књ. 1, 3, 4, 7, 8, 9, 12, 14, 17, 18. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1959–.
- [RSANU: *Rečnik srpskohrvatskog narodnog i književnog jezika*. Knj. 1, 3, 4, 7, 8, 9, 12, 14, 17, 18. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, 1959–]
- СРЯ: *Словарь русского языка в четырех томах*. Т. 4. Москва: Русский язык, 1985–1988.
- [SRĬA: *Slovar' russkogo iazyka v chetyrekh tomakh*. Т. 4. Moskva: Russkii iazyk, 1985–1988]
- Толстой Илья Ильич. *Сербскохорватско-русский словарь*. 54000 слов. Издание 3-е, исправленное и дополненное. Москва: Советская энциклопедия, 1970.
- [Tolstoĭ Il'ia Il'ich. *Serbskohorvatsko-russkiĭ slovar'*. 54000 slov. Izdanie 3-e, ispravlenoe i doplonennoe. Moskva: Sovetskaia êntsiklopediia, 1970]
- Škaljić Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku: fototipsko izdanje prema VI izdanju Svjetlosti, Sarajevo, 1989*. Novi Sad – Sarajevo: Prometej, Svjetlost, 2015.

Извори с интјернејџа

- Web 1: Картица Михаила Петровича Волконског на сајту Музеја позоришне уметности Србије. <https://teatroslov.mpus.org.rs/licnost.php?id=30987> 25.10.2024.
- Web 2: Јурјев день. <https://www.culture.ru/s/slovo-dnya/yuryev-den/> 30.10.2024.
- Web 3: Речничка платформа Расковник, Глиша Елезовић, Речник косовско-метохијског дијалекта. Реч сабор. <https://raskovnik.org/reci/%D1%81%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80/> 30.10.2024.

Извори ђрађе

- Станковић Борислав. *Нечистја крв*. Београд: ЗУНС, 2011.
- [Stanković Borislav. *Nečista krv*. Beograd: ZUNS, 2011]

Станкович Борисав. *Дурная кровь*; перевод М. Волконского. Москва: Государственное издательство Художественной литературы, 1961.

[Stankovich Borisav. *Durnai  krov'*; perevod M. Volkonskogo. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo Khudozhestvenno  literatury, 1961]

Стефан Милошевич

О ПЕРЕВОДЕ КУЛЬТУРНО МАРКИРОВАННОЙ ЛЕКСИКИ С СЕРБСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК (НА ПРИМЕРЕ ПЕРЕВОДА РОМАНА «ДУРНАЯ КРОВЬ» БОРИСАВА СТАНКОВИЧА) –

Часть I: теоретические основы и анализ лексем из области природы и культурного наследия

Резюме

В первой части статьи дается краткий обзор существующих терминов и методологических подходов к изучению культурно маркированной лексики в рамках сопоставительной лексикологии и теории перевода, а также анализ такой лексики в области природы и культурного наследия в романе «Дурная кровь» и его переводе на русский язык. Исследование базируется на модели описательного анализа, подразумевающей контекстуализацию и характеризацию перевода, определение культурной среды, к которой относятся культурно маркированные элементы текста, и выявление переводческих поступков для их переноса. На теоретическом плане целью анализа является проверка данной модели на материале двух родственных славянских языков, а на прикладном плане – создание типологии используемых переводческих поступков для переноса данного пласта лексики. Выделение типичных и менее типичных поступков может помочь в определении того, какой стратегией руководствовался переводчик – одомашниванием или отчуждением переводимого текста.

Ключевые слова: культурно маркированная лексика, природа, культурное наследие, перевод, описательный анализ, «Дурная кровь», переводческие техники и поступки, сербский язык, русский язык

Стефан Милошевић основне академске студије завршио је на Катедри за славистику Филолошког факултета у Београду 2012. године, а мастер студије на истом факултету 2014. године одбравивши рад „Типологија разлика између руског и српског језика (на материјалу грешака руских говорника при усвајању српског језика)”. Тренутно је студент докторских студија. У области његовог научног интересовања улазе контрастивна анализа руског и српског језика,

теорија превођења, историја славистике, методика наставе руског и српског језика као инословенских.

Stefan Milošević completed his bachelor's degree at the Slavic Department of the Faculty of Philology in Belgrade in 2012, followed by his master's degree at the same institution in 2014. His master's thesis was titled "Typology of Differences between Russian and Serbian Languages (on material of Russian speakers' errors in Serbian language acquisition)." He is currently a Ph.D. student. Areas of his scholarly interests include: contrastive grammar of Russian and Serbian languages, translation studies, history of Slavic studies, teaching methodology of Russian and Serbian as a second Slavic languages.

<https://orcid.org/0000-0001-5007-3054>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>).